

“ชนชั้น ปัญญา ตุลาการ”: การเมืองว่าด้วยการวิเคราะห์โครงสร้าง
ความสัมพันธ์ทางชนชั้นในยุคทศวรรษการครองอำนาจนำของ
ระบอบตุลาการวิวัฒน์ไทยหลังปี 2549^{*}

"The Judicial-Intellectual Class": The Politics of Class Structure and
Strategic Hegemony in Judicialization of Thai Politics Regime, After 2006

จตุรงค์ สุทวณ (Jaturong Suthawan)¹

¹ อาจารย์ประจำสาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกาญจนบุรี

Lecturer, Department of Public Administration, Faculty of Humanities and Social Sciences,
Kanchanaburi Rajabhat University

E-mail: jaturong.23032529@gmail.com

Received: 19 September 2025

Revised: 16 November 2025

Accepted: 20 November 2025

บทคัดย่อ

งานศึกษานี้ตั้งคำถามต่อวิกฤติการเมืองไทยจากการใช้อำนาจเชิงรุกของฝ่ายตุลาการในคดีการเมืองที่ถูกเรียกว่า “ตุลาการวิวัฒน์แบบไทย” ซึ่งมีเพียงมุ่งศึกษาฝ่ายตุลาการในเชิงสถาบัน แต่ยังให้ความสำคัญกับอำนาจทางวัฒนธรรมของกลุ่มพลังที่เรียกว่า “ชนชั้นปัญญาตุลาการ” ในฐานะส่วนหนึ่งของกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์ โดยมีสมมุติฐานว่า “ตุลาการวิวัฒน์” ได้มีสถานะเป็นระบอบ (Informal) ที่เกิดขึ้นจากเงื่อนไขร่วมของกลุ่มพลังทางการเมืองอันหลากหลายภายในห้วงเวลาหนึ่ง โดยใช้ฝ่ายตุลาการเป็นกลไกสำคัญในการสร้างการครองอำนาจนำผ่านคำพิพากษา การศึกษาความสัมพันธ์ทางอำนาจดังกล่าวจึงเริ่มต้นจากการสำรวจร่องรอยทางชนชั้นของข้าราชการตุลาการตั้งแต่ช่วงก่อนการปฏิวัติสยามปี 2475 โดยใช้แนวคิดยุทธศาสตร์การครองอำนาจนำเป็นโครงสร้างหลักในการวิเคราะห์ (Domain) พร้อมทั้งสังเคราะห์กรอบมโนทัศน์ชนชั้น (Classes) เป็นส่วนย่อยในการอธิบายบทบาทของกลุ่มการเมืองต่าง ๆ ในการหล่อหลอมสภาวะการครองอำนาจนำภายหลังปี 2549

^{*} งานศึกษานี้ได้รับทุนสนับสนุนจากคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกาญจนบุรี

ผลการศึกษาพบว่า “ชนชั้นปัญญาตุลาการ” ก่อรูปจากพลวัตการต่อสู้ทางชนชั้นผ่านการสะสมทุนทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และผลงานทางสังคมร่วมกับราชสำนัก กองทัพ และศาสนา ก่อนจะแปรเปลี่ยนเป็นทุนเชิงสัญลักษณ์ที่ถูกผลิตซ้ำผ่านระบบการศึกษาและขยายตัวคู่ขนานไปพร้อมกับการเกิดขึ้นของชนชั้นกลาง แม้กลุ่มนี้จะมีบทบาทสนับสนุนประชาธิปไตยในบางช่วงเวลา แต่ก็เป็นการขับเคลื่อนภายใต้อุดมการณ์ของชนชั้นนำ และท้ายที่สุดก็หันไปสู่การสนับสนุนการรัฐประหารในปี 2549 ซึ่งสะท้อนถึงตำแหน่งทางชนชั้นซึ่งมีลักษณะขัดแย้งภายใน โน้มเอียงไปทางอนุรักษนิยม และเกาะเกี่ยวกันในลักษณะเอกภาพเชิงซับซ้อน เมื่อกลไกการรัฐประหารถูกต่อต้านในปี 2549 พวกเขาจึงกลายเป็นสาวกอำนาจนิยมเพื่อหนุนเสริมกลไกของฝ่ายตุลาการ

คำสำคัญ: ปัญญาชน, ชนชั้นกลางไทย, อำนาจเชิงสัญลักษณ์

Abstract

This study interrogates the Thai political crisis arising from the judiciary's proactive interventions in political cases, a phenomenon referred to as the “Judicialization of Thai Politics.” Rather than limiting the inquiry to the judiciary as an institutional apparatus, it emphasizes the cultural power of the so-called “The judicial-intellectual class” as part of a broader historical bloc. The central hypothesis is that judicialization has assumed the status of an informal regime, emerging from the conjuncture of diverse political forces within a particular historical moment, in which the judiciary served as a crucial mechanism for constructing and sustaining hegemonic power through judicial rulings. To analyze this power relation, the study traces the class trajectories of judicial bureaucrats since the period prior to the 1932 Siamese Revolution, employing the concept of hegemonic strategy as the primary analytical domain, while synthesizing class theory as a subsidiary framework to explain the roles of various political groups in shaping hegemonic configurations after the 2006 coup.

Findings indicate that the judicial-intellectual class crystallized through class struggles, combining economic and cultural capital with social capital derived from ties to the monarchy, military, and Buddhist sangha. These resources were transformed into symbolic capital, reproduced via the education system, and expanded alongside the middle class. Although this class occasionally aligned with democratic movements, its actions largely reflected the ideological orientation of the ruling elites, culminating in support for the 2006 coup. This reveals a conservative-

leaning and ambivalent class position embedded within a complex hegemonic unity, which ultimately reinforced authoritarian power by positioning the judiciary as a pivotal political instrument.

Keywords: Intellectuals, Thai Middle Class, Symbolic Power

บทนำ

งานวิจัยนี้มุ่งตั้งคำถามต่อคำอธิบายกระแสหลักที่นำเสนอว่า “ปรากฏการณ์ตุลาการภิวัตน์” หลังการรัฐประหารในปี 2549 เป็นเพียงการใช้อำนาจเชิงรุกของฝ่ายตุลาการทั้งในเชิงปัจเจกบุคคลและเชิงสถาบัน หากตุลาการภิวัตน์ คือเงื่อนไขทางยุทธศาสตร์การครองอำนาจนำของกลุ่มก้อนประวัติศาสตร์ (Historical Bloc) โดยมีชนชั้นปัญญาตุลาการเป็นหนึ่งในกลไกสำคัญ โดยพวกเขามีเพียงเป็นกลุ่มวิชาชีพในระบบกฎหมาย แต่ทำหน้าที่ปัญญาชนของชนชั้นนำ (Traditional Intellectuals) ซึ่งมีตำแหน่งแห่งที่ทางชนชั้นซึ่งมีลักษณะขัดแย้งภายในที่ก่อรูปขึ้นจากกระบวนการสะสมทุนทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรม สังคม และเชิงสัญลักษณ์เพื่อใช้ช่วงชิงพื้นที่ทางอุดมการณ์ในสนามกฎหมาย การตั้งคำถามจึงเริ่มต้นจากการเชื่อมโยงข้อถกเถียงทางทฤษฎีไปสู่ประเด็นปัญหาในการวิจัย ดังนี้

“ความรู้มิได้เกิดจากการสะท้อนความจริงอย่างเป็นกลาง หากแต่เป็นผลของปฏิบัติการทางทฤษฎีที่ดำเนินอยู่ภายในโครงสร้างอุดมการณ์ของสังคม” (Althusser, 1971)

ดูเหมือนว่าการถกเถียงต่าง ๆ บนโลกของทฤษฎีและโลกของความเป็นจริงจะยังไม่มีจุดจบ โดยเฉพาะการถกเถียงในสองขั้วความคิดระหว่างกลุ่มมาร์กซิสต์ดั้งเดิมกับกลุ่มมาร์กซิสต์เชิงปฏิรูป ความขัดแย้งนี้คล้ายจะเป็นความพยายามในการแสวงหาทางออกท่ามกลางสถานการณ์ที่ไม่อาจรู้ได้ว่าจะเลือกถือข้างใดอย่างเด็ดขาด โดยเฉพาะบนฐานคิดของสำนักมาร์กซิสต์ดั้งเดิมที่ยึดถือว่า “ประวัติศาสตร์ของสังคมทั้งหมดที่มีอยู่จนถึงบัดนี้ ล้วนเป็นประวัติศาสตร์แห่งการต่อสู้ทางชนชั้น” โดยมองว่าความขัดแย้งทางชนชั้นเป็นกลไกสำคัญที่ผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะในสังคมทุนนิยมที่มีชนชั้นนายทุน (ผู้ครอบครองปัจจัยการผลิต) และชนชั้นกรรมาชีพ (กลุ่มที่ขายแรงงานเพื่อแลกกับค่าจ้าง) ที่แสดงถึงความขัดแย้งเชิงโครงสร้างอย่างชัดเจน แต่เมื่อระบบทุนนิยมก้าวหน้ามากขึ้น ได้มีกลุ่มคนที่คั่นอยู่ตรงกลาง เช่น ผู้ประกอบการรายย่อย เจ้าของร้านค้า ช่างฝีมือ และชาวนา หรือที่เรียกว่า ชนชั้นกลาง (Middle Class) ที่มีจำนวนเพิ่มขึ้นและเริ่มมีบทบาทสำคัญทางสังคม แม้มาร์กซ์จะไม่ปฏิเสธการมีอยู่ของชนชั้นเหล่านี้ แต่ยังคงเชื่อว่าชนชั้นกลางส่วนใหญ่จะค่อย ๆ ถูกดูดกลืนเข้าสู่ชนชั้นกรรมาชีพ (Proletarianization) และมีเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่สามารถขยับขึ้นเป็นนายทุนได้ (แก๊งกิก กิตติเรียงลาภ, 2558, หน้า 120)

นักสังคมศาสตร์จึงพยายามอธิบายลักษณะของการมีอยู่ของกลุ่มคนที่อยู่ “ตรงกลาง” โดยเฉพาะสำนักมาร์กซิสต์ (Marxism) และเวเบอร์เรียน (Weberian) ที่แม้ทั้งสองจะให้ความสนใจกับ “ชนชั้นกลาง” เหมือนกัน แต่ก็ใช้วิธีวิเคราะห์ที่แตกต่างกัน โดยสำนักเวเบอร์เป็นการจัดแบ่งชนชั้นในรูปของ “ช่วงชั้น” (Stratification) ที่กำหนดนิยามตามสถานะและแบบแผนวัฒนธรรมของผู้คน เช่น ระดับรายได้และระดับการศึกษา (Giddens, 1979) ซึ่งมีข้อจำกัดว่า การแบ่งชนชั้นในลักษณะนี้เป็นเพียงการจัดกลุ่มอาชีพที่อาจมีผลประโยชน์ร่วมกันในบางประการและมีอาจหาความสัมพันธ์กับชนชั้นอื่นได้ ขณะที่กลุ่มมาร์กซิสต์ได้พัฒนาทฤษฎีเพื่ออธิบายโครงสร้างทางชนชั้นที่ซับซ้อนมากขึ้น โดยเฉพาะแนวคิด “ตำแหน่งแห่งที่ทางชนชั้นที่มีลักษณะขัดแย้งภายใน” (Contradictory Class Location) ของ Erik Olin Wright ที่เสนอในทำนองว่า “ชนชั้นกลางใหม่” เช่น ผู้จัดการ ช่างเทคนิค หรือผู้ประกอบการวิชาชีพเฉพาะทาง ซึ่งไม่ได้อยู่ในชนชั้นนายทุนหรือชนชั้นกรรมาชีพอย่างชัดเจน กลุ่มนี้ไม่มีกรรมสิทธิ์ในปัจจัยการผลิตเหมือนนายทุนจึงต้องขายแรงงานของตนเอง แต่ในขณะเดียวกันพวกเขาก็กลับมีอำนาจควบคุมแรงงานหรือทรัพยากรบางส่วน จึงมีบทบาทในการ “ชูตริค” เช่นเดียวกับชนชั้นนายทุน (Wright, 1985, pp. 43-44) แม้ไรท์จะพยายามเสนอทางเลือกเพื่ออธิบายกลุ่มคนที่อยู่ตรงกลาง แต่ก็หนีไม่พ้นถึงข้อวิจารณ์ที่ว่า แม้เขาจะนิยามการจัดแบ่ง “ชนชั้น” จากความสัมพันธ์ทางการผลิต (Mode of Production) เป็นหลัก แต่การจำแนกคนออกเป็นชนชั้นต่าง ๆ มักอ้างอิงจากอาชีพ ซึ่งบางครั้งก็กลายเป็นการแบ่งกลุ่มคนออกเป็น “ประเภท” มากกว่าการอธิบายบนฐานความขัดแย้งทางชนชั้น ลักษณะดังกล่าวจึงคล้ายกับแนววิเคราะห์แบบ “ช่วงชั้น” (Stratification) ของสำนักเวเบอร์มากกว่า (Carchedi, 1989, p. 114)

ประเด็นที่กล่าวมาล้วนทำให้ “ชนชั้นที่อยู่ตรงกลาง” ยังคงประสบปัญหาในเชิงทฤษฎี ทั้งในแง่ของตำแหน่งทางชนชั้นที่ไม่ชัดเจน และบทบาทของพวกเขาในโครงสร้างทางการเมือง โดยเฉพาะเมื่อระบบทุนนิยมวิวัฒนามาจนถึงปัจจุบัน จึงมีข้อสงสัยอยู่เช่นกันว่ากลุ่มเหล่านี้จะมีบทบาทเป็นแรงผลักดันต่อการพัฒนาประชาธิปไตย หรือกลายเป็นกลุ่มที่ถ่วงรั้งและสร้างความเปราะบางให้กับระบอบ หากย้อนกลับไป ในจุดตั้งต้นของวิกฤติจากการรัฐประหารในปี 2549 ความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลจากพรรคไทยรักไทย นำโดยนายทักษิณ ชินวัตร (นายกรัฐมนตรีขณะนั้น) กับขบวนการพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยที่มีแนวร่วมหลากหลายกลุ่ม เช่น กลุ่มทุน กลุ่มคนในภาครัฐ แรงงาน ปัญญาชน และนักวิชาการ โดยมีข้อเรียกร้องสำคัญ คือ การกดดันให้นายกรัฐมนตรีลาออก แรงขับในข้างต้นล้วนถูกเสนอว่า “ชนชั้นกลาง” คือ ตัวแปรของความขัดแย้ง อันมีงานสำคัญหลายชิ้นนำเสนอในทางที่สอดคล้องกัน ทั้งการเสนอว่า ความขัดแย้งในข้างต้นเกิดขึ้นจากชนชั้นกลางที่มีอุดมการณ์แบบชาตินิยม กษัตริย์นิยม และศาสนานิยมอันมีผลประโยชน์ทับซ้อนกับกลุ่มพลังที่สนับสนุนรัฐบาล (ธีรยุทธ บุญมี, 2549) และความขัดแย้งในห้วงเวลาดังกล่าวเกิดขึ้นจาก 3 กลุ่มทางการเมืองสำคัญอย่าง กลุ่มนิคมศักดินา กองทัพ และชนชั้นกลางในเมือง (ผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2550, หน้า 192-193) รวมไปถึงข้อสรุปที่ว่า ชนชั้นกลางในเมืองที่มีความตื่นตัวทางการเมือง คือ แกนหลักของ

ขบวนการพันธมิตร ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนที่มีระดับการศึกษาคดี เช่น ผู้ทรงคุณวุฒิ นักวิชาการ และนักพัฒนาในองค์กรเอกชน (พิทยา ว่องสกุล, 2551, หน้า 22-23)

ท้ายที่สุดความขัดแย้งนำไปสู่การรัฐประหารในปี 2549 ตามด้วยปี 2557 โดยกลุ่มพลังในช่วงต้นมีส่วนหนุนเสริมการยึดอำนาจผ่านการอ้างอุดมการณ์แบบอนุรักษนิยมและการเมืองเชิงศีลธรรม หากพิจารณาโครงข่ายดังกล่าวอย่างถี่ถ้วน ยังคงมีอีกหนึ่งกลุ่มที่แทรกอยู่ในเสื้อคลุมของอำนาจรัฐและมีบทบาทสำคัญต่อการกำหนดทิศทางการเมืองไทย นั่นก็คือ “กลุ่มข้าราชการตุลาการ” งานศึกษาในระยะหลังได้นิยามพวกเขาในฐานะส่วนหนึ่งของกลุ่มก้อนทางประวัติศาสตร์ (Historical Bloc) ของ “ระบอบตุลาการภิวัตน์” (Judicialization of Thai Politics) กล่าวคือ ระบอบดังกล่าวเกิดขึ้นจากการตีความกระบวนการตุลาการภิวัตน์ในไทยใหม่ ซึ่งแต่เดิมมักเข้าใจว่า “ตุลาการภิวัตน์” เกิดจากการกระทำเชิงรุกของกลุ่มตุลาการโดยมีข้อสงสัยว่ามีการสร้างคำพิพากษาโดยมีธงทางการเมืองชี้หน้า หากในระยะต่อมามีข้อเสนอเพิ่มเติมว่า กระบวนการนี้เป็นโครงสร้างแบบไม่เป็นทางการ (Informal) เกิดขึ้นจากเงื่อนไขความร่วมมือในช่วงระยะเวลาหนึ่ง ๆ ของชนชั้นนำ (ราชสำนัก) และกลุ่มพลังทางสังคมอันหลากหลาย (ปัญญาชนอนุรักษนิยม, ศาสนานิยม, เอ็นจีโอ ราชสำนัก) โดยมีฝ่ายตุลาการเป็นเพียงกลไกสุดท้ายในการสร้างความชอบธรรมผ่านคำพิพากษา (จาตุรงค์ สุทวาทัน, 2567, หน้า 1-2) ซึ่งสอดคล้องกับกรอบแนวคิดยุทธศาสตร์การครองอำนาจนำ (Hegemonic Strategy) ของ Bob Jessop ที่เสนอว่า รัฐไม่ใช่โครงสร้างตายตัว แต่เป็นสนามยุทธศาสตร์เชิงเลือกสรร ที่เปิดโอกาสให้กลุ่มอำนาจบางกลุ่มสามารถใช้งานกลไกรัฐเพื่อสร้างความชอบธรรมให้แก่อำนาจของตน (Jessop, 2004, pp. 207-237)

ตุลาการภิวัตน์จึงเป็นหนึ่งในเงื่อนไขของการจัดวางอำนาจเชิงยุทธศาสตร์และฝ่ายตุลาการเป็นศูนย์กลางของการจัดระเบียบทางการเมือง ซึ่งนอกจากการใช้อำนาจบังคับ (Coercion) ผ่านกฎหมายด้วยแล้ว อำนาจดังกล่าวย่อมต้องสามารถกล่อมเกล้าผู้คนเกิดความยินยอมพร้อมใจ (Consent) ในสังคม โดยเฉพาะในหมู่ชนชั้นกลางในระบอบนั้น พวกเขาเพิกเฉยที่จะไม่สนับสนุนประชาธิปไตยแบบรัฐสภา โดยมองว่าชาวบ้านในต่างจังหวัดเป็นต้นตอความเสื่อมถอยของประชาธิปไตยแบบตัวแทน พวกเขาเสนอโมเดลให้มีการเลือกตั้ง สส. 30 เปอร์เซ็นต์ และแต่งตั้ง 70 เปอร์เซ็นต์ ซึ่งขัดต่อหลักการ 1 คน 1 เสียงของระบอบประชาธิปไตย (อัสมหา หวังกุลหล้า, 2553, หน้า 206) หรือแม้แต่สนับสนุนการใช้อำนาจของผู้พิพากษาไม่กี่คนในการสร้างคำวินิจฉัยยุบพรรคการเมือง แม้ว่าพรรคเหล่านั้นจะถูกเลือกมาโดยเสียงของคนส่วนใหญ่ก็ตาม (ปิยบุตร แสงกนกกุล, 2562, หน้า 5) ผู้เขียนนำเสนอชื่อเรียกในเบื้องต้นว่าคือ “ชนชั้น ปัญญา ตุลาการ” ซึ่งมีอัตลักษณ์ทางชนชั้นที่ซ้อนทับอยู่กับความเป็นกลุ่มวิชาชีพและความเป็น “ชนชั้นกลาง” ในสังคม โดยพวกเขาเรียกขานกลุ่มของตนเองจากวรรณคดีที่เข้าใจว่าสืบทอดมาจากธรรมเนียมการเฉลิมฉลอง “วันรพี” ในวันที่ 7 สิงหาคมของทุกปี อันเป็นวันคล้ายวันสิ้นพระชนม์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ที่พวกเขายกย่องให้เป็น “พระบิดาแห่งกฎหมายไทย” ความว่า

“เอ็งกินเหล้าเมายาไม่ว่าดอก แต่อย่าออกนอกทางไปให้เสียผล จงอย่ากิน
สินบาทคาดสินบนเรามาขึ้นชั้นปัญญาตุลาการ...”

โดยค่านิยมแบบเดียวกันนี้ฝังแน่นอยู่ในองค์กรทางกฎหมายทั่ว ๆ ไป โดยที่นักกฎหมายจำนวนมากต่างยอมรับว่าสิ่งเหล่านี้คือ อุดมคติของวิชาชีพ ทั้งที่ยังเป็นคำถามว่ากลอนดังกล่าวอาจเป็นเพียงความพยายามในการฝังความเชื่อบางอย่างไว้ในสามัญสำนึกของสังคม และยกระดับสถานะของนักกฎหมายให้เหนือกว่ากลุ่มคนทั่วไป กล่าวคือ แทนที่จะมองตนเองในฐานะอาชีพตามปกติ กลุ่มนี้กลับสร้างภาพลักษณ์ให้ตนเองเป็นชนชั้นพิเศษในสังคม และที่น่าสนใจก็คือ นักกฎหมายกว่าครึ่งประเทศคงคิดว่าวรรคทองในข้างต้นเกิดขึ้นจาก “พระบิดาแห่งกฎหมายไทย” ซึ่งก็เป็นเรื่องที่น่าเศร้า เพราะแท้จริงแล้วพระองค์เจ้ารพีไม่ได้ทรงนิพนธ์กลอนดังกล่าว แต่มีการเสนอว่าเป็นฝีมือการประพันธ์ของ “นายวิญญู เครืองาม” อดีตรองนายกรัฐมนตรีฝ่ายกฎหมายในรัฐบาลพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา ที่เจ้าตัวบอกไว้ในโอกาสแสดงปาฐกถาพิเศษเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมไทยในงานสัมมนาสาธารณะเรื่อง “การพัฒนาเศรษฐกิจกับกระบวนการยุติธรรม” สถาบันพัฒนาข้าราชการฝ่ายตุลาการศาลยุติธรรม โดยมีรายละเอียดว่า “ผมได้ยินคำจากผู้พิพากษาศาลฎีกาที่บอกว่า แม้มกินเหล้าก็ยังสามารถพิจารณาคดีได้ แต่หากรับสินบนถือเป็นเรื่องเลวทรามมาก เมื่อเป็นเช่นนั้นก็นำเรื่องดังกล่าวมาแต่งกลอน และไปติดที่บอร์ดมหาวิทยาลัย แต่ภายหลังมีคนเข้าใจว่าเป็นบทกลอนของพระองค์เจ้ารพีฯ เป็นคนแต่ง จึงมีการยกย่องขึ้นมาจนถึงปัจจุบัน” (OHMS Law Tutor, 2567)

ความสำคัญผิดในข้างต้นแม้ดูเหมือนเป็นเพียงเรื่องขำขันทางประวัติศาสตร์ แต่มันได้สะท้อนถึงกลไกการผลิตซ้ำทางสังคมที่เกิดขึ้นผ่านการประกอบสร้างจากกลุ่มคนในวิชาชีพหนึ่ง ๆ ทว่าหากเราลองคล้อยตามพร้อมยกสถานะให้พวกเขาเป็น “ชนชั้นพิเศษ” โดยวิเคราะห์ผ่านมโนทัศน์ชนชั้นของทั้งเวเบอร์และไรท์ เราอาจเข้าใจได้เพียงว่า พวกเขาเป็นข้าราชการระดับสูง หรืออยู่ในตำแหน่งที่ก้ำกึ่งระหว่างนายทุนกับกรรมกรชีพ แต่กรอบคิดเหล่านี้ก็ยังไม่สามารถอธิบายได้อย่างลึกซึ้งว่า เหตุใดฝ่ายตุลาการจึงสามารถทำให้คำวินิจฉัยยอมรับการรัฐประหาร การยุบพรรคและตัดสิทธิทางการเมือง หรือแม้แต่ทำให้การเลือกตั้งเป็นโมฆะคือ ความชอบธรรมทางอำนาจ รวมถึงในแต่ละช่วงของประวัติศาสตร์ อะไรคือเงื่อนไขที่ทำให้พวกเขาเลือกอยู่ข้างใดข้างหนึ่งระหว่างชนชั้นนำกับฝ่ายกรรมกรชีพ เพื่ออุดช่องว่างดังกล่าว งานศึกษานี้ได้สังเคราะห์แนวคิด “ทุน” (Capital) ของ ปีแอร์ บูร์ดิเยอ (Pierre Bourdieu) ร่วมกับแนวคิด “ปัญญาชน” (Intellectuals) ของ อันโตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) เพื่ออธิบายการต่อสู้ทางชนชั้น ซึ่งมีความซับซ้อน สำหรับบูร์ดิเยอชนชั้นไม่ใช่แค่การจัดช่วงชั้นทางเศรษฐกิจตามอาชีพ แต่เป็นผลจากการสะสมทุนในลักษณะของทรัพยากรที่ตัวแสดงใช้ในการปฏิบัติการทางสังคมเพื่อช่วงชิงสถานะหรือตำแหน่งแห่งที่ใน “สนาม” (Field) โดยทุนมีหลายรูปแบบ ได้แก่ ทุนเศรษฐกิจ (รายได้ ทรัพย์สิน) ทุนวัฒนธรรม (ความรู้ การศึกษา) ทุนสังคม (เครือข่าย) และ

ทุนเชิงสัญลักษณ์ (ชื่อเสียง ศักดิ์ศรี) (Bourdieu, 1986, pp. 241-258) เมื่อทุนเหล่านี้ถูกรวมศูนย์อยู่ในกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง พวกเขาย่อมควบคุมระบบนิเวศในสนามทางการเมืองที่ตนเองเป็นผู้เล่น และเมื่อสะสมทุนได้มากพอ ก็สามารถแปลงทุนเหล่านั้นให้เป็นอำนาจเชิงสัญลักษณ์ในพื้นที่ทางการเมืองได้

เช่นเดียวกับแนวคิด “ปัญญาชน” ของกรัมซี ซึ่งช่วยขยายภาพการวิเคราะห์นี้ว่า ในการเข้าสู่ภาวะการครองอำนาจนำมาได้เกิดจากอำนาจบังคับเท่านั้น (Coercion) หากต้องอาศัยการยินยอมพร้อมใจ (Consent) ผ่านกระบวนการกล่อมเกลางานอดิเรก (วัชรพล พุทธิรักษา, 2557) โดยในแต่ละชนชั้นจะมีปัญญาชนทำหน้าที่ผลิตซ้ำอุดมคติของอำนาจนำ (Hegemonic Idealism) ซึ่งเป็นเพียงกลุ่มคนธรรมดาหรืออาจปรากฏตัวในรูปของนักวิชาการ นักกฎหมาย นักบวช ข้าราชการ แทรกซึมอยู่ในสถาบันต่าง ๆ อยู่ที่ว่าปัญญาชนจะเลือกยึดโยงกับผลประโยชน์ของฝ่ายใด ระหว่างชนชั้นนำทางการเมืองหรือกลุ่มที่ต้องการเปลี่ยนแปลงระเบียบทางสังคม

จากความสำคัญดังกล่าว เมื่อหวนไปพิจารณาบทบาทของฝ่ายตุลาการที่เริ่มเจิดจรัสในช่วงปี 2549 พร้อมทั้งปะติดปะต่อถึงจุดเริ่มต้นของตุลาการภิวัตน์แบบไทย ซึ่งงานหลายชิ้นชี้ชวนในการทำความเข้าใจใหม่เกี่ยวกับการตีความ “พระราชวิสัยทัศน์แห่งยุคสมัยในวันที่ 25 เมษายน 2549” หลังพบหลักฐานจากข้อเท็จจริงที่ค่อย ๆ เชื่อมโยงถึงการเกิดขึ้นของระบอบตุลาการภิวัตน์ในไทยอย่างมีนัยสำคัญ เพราะคล้อยหลังจากพระราชดำรัสประมาณ 10 กว่าวัน มีการเปิดเผยว่าในวันที่ 6 พฤษภาคม มีฝ่ายตุลาการระดับอาวุโส 3 คน ทั้งนายชาญชัย ลิขิตจิตถะ (ประธานศาลฎีกา) นายอักษราธร จุฬารัตน์ (ประธานศาลปกครองสูงสุด) นายเจริญ ภักดีธนากุล (เลขาธิการประธานศาลฎีกา) พลเอกสุรยุทธ์ จุลานนท์ (องคมนตรี) พลเอกพัลลภ ปิ่นมณี (อดีตนายทหารระดับสูง) และนายปราโมทย์ นาครทรรพ (นักวิชาการฝ่ายพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย) ได้ประชุมกันที่บ้านของนายปิยะ มาลากุลฯ (ปัญญาชนฝ่ายรอยัลลิสต์) โดยเป็นการหาคำตอบร่วมกันว่า “หลังจากที่มีพระราชดำรัสในวันที่ 25 เมษายน ฝ่ายตุลาการจะมีแนวทางในการแก้ไขปัญหาบ้านเมืองอย่างไร” โดยนายปิยะ มาลากุลฯ ได้เคยให้สัมภาษณ์ต่อสื่อมวลชนเกี่ยวกับการดินเนอร์ในวันนั้นว่า “ศาลทั้งสามได้บอกว่าเราคงต้องเอาจริงเอาจังหน้อย เมื่อท่านมอบภารกิจอย่างนี้มาก็ต้องทำจริงจัง” หลังจากการประชุมไม่นานได้นำไปสู่การปฏิบัติการทางศาลในหลายกรณีทั้ง ศาลรัฐธรรมนูญ ได้มีคำวินิจฉัยที่ 19/2549 ลงวันที่ 8 พฤษภาคม 2549 ให้การเลือกตั้งในวันที่ 2 เมษายน ไม่ชอบด้วยรัฐธรรมนูญ เช่นเดียวกับคำพิพากษาที่ 607-608/2549 ลงวันที่ 16 พฤษภาคม 2549 ที่ศาลปกครองกลางมีคำสั่งให้เพิกถอนการเลือกตั้งดังกล่าวในเหตุผลเดียวกัน (เจริญ โฆษณานันท์, 2563, หน้า 246) และคำถามที่ไม่อาจหลีกเลี่ยง คือ เหตุใดในช่วงเวลานั้นผู้คนในสังคมส่วนใหญ่จึงมิได้รู้สึกตื่นตระหนกต่อหลักฐานที่ปรากฏมีเพียงนักวิชาการจำนวนหนึ่งเท่านั้นที่พยายามตั้งข้อสังเกตและชี้ให้เห็นว่า “ตุลาการภิวัตน์” เป็นแบบแผนที่ถูกจัดวางไว้ล่วงหน้า สมมติฐาน คือ ตัวระบอบนั้นได้เข้าสู่ภาวะการครองอำนาจนำได้สำเร็จ โดยโครงสร้างของระบอบได้ทำให้ผู้คน (โดยเฉพาะชนชั้นกลาง) ยินยอมพร้อมใจต่อคำพิพากษาที่เกิดขึ้นโดยปราศจากข้อสงสัย สอดคล้องกับข้อเสนอที่ว่า ตุลาการภิวัตน์ คือ มรดกทางวัฒนธรรมของประชาธิปไตยแบบไทยที่

ฝังลึกอยู่ในความรับรู้ของชนชั้นกลางไทยหลายส่วน พวกเขาหลบสายตาและไม่เคยคิดจริงจังต่อปัญหาความชอบธรรมของการบังคับใช้กฎหมายโดยอคติ สองมาตรฐาน และไม่อิสระ ในแง่นี้ชนชั้นกลางจึงเป็นส่วนหนุนเสริมตุลาการภิวัฒน์ในฐานะ “สาวกอำนาจนิยม” (Authoritarian Followers) (จรัญ โฆษณานันท์, 2563, หน้า 246) รวมถึงพิจารณาว่าชนชั้นกลางบางลักษณะมีส่วนทำให้ข้อพิพาททางการเมืองเข้าสู่อำนาจศาลด้วยวิธีการร้องเรียน (จาตุรงค์ สุทวาทัน, 2567, หน้า 189)

ตำแหน่งแห่งที่ในฉากหน้าของ “ชนชั้นปัญญาตุลาการ” จึงมักถูกเชิดชูสถานะความสูงส่งและศักดิ์สิทธิ์ เช่น การถูกเรียกว่า “ท่าน” และการติดพระบรมฉายาลักษณ์เหนือสัญลักษณ์ตราอยู่ในห้องพิจารณาคดี เพื่อแสดงว่าศาลปฏิบัติหน้าที่ในพระปรมาภิไธย ตลอดจนพิธีถวายสัตย์ปฏิญาณ รวมถึงกระบวนการสอบคัดเลือกที่เข้มงวด อัตลักษณ์เหล่านี้สร้างภาพลักษณ์ว่า ผู้พิพากษาเป็นผู้ยึดมั่นในหลักวิชา ปราศจากอคติ และอยู่เหนือแรงกดดันทางการเมืองหรือผลประโยชน์ใด ๆ ส่งผลให้สถาบันตุลาการมักรอดพ้นจากการตรวจสอบหรือวิพากษ์อย่างเข้มข้น แม้แต่นักวิชาการยังนิยมใช้วลี “ด้วยความเคารพต่อคำวินิจฉัย” (สมชาย ปรีชาศิลป์กุล, 2560) จึงเป็นคำถามว่า อำนาจเชิงสัญลักษณ์เหล่านี้มีการประกอบสร้างอย่างไร และชนชั้นปัญญาตุลาการมีกลุ่มก้อนอำนาจใดร่วมอยู่ในโครงข่าย โดยเฉพาะงานเชิงวิพากษ์ในระยะหลังได้ชี้ให้เห็นว่า อำนาจความศักดิ์สิทธิ์ของฝ่ายตุลาการมิได้มีมาแต่ดั้งเดิม หากแต่เป็นผลผลิตทางประวัติศาสตร์ที่ถูกก่อร่างขึ้นภายใต้บริบทการสร้างรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในช่วงปลายศตวรรษที่ 19 เท่านั้น (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2555) ด้วยความสำคัญดังกล่าว งานศึกษานี้จึงวางกรอบการวิเคราะห์ภายใต้โครงสร้าง (Domain) ของแนวคิดยุทธศาสตร์การครองอำนาจนำของ Bob Jessop โดยมองว่าระบอบตุลาการภิวัฒน์ในไทยภายหลังการรัฐประหารปี 2549 มีการใช้อำนาจของฝ่ายตุลาการในฐานะกลไกของยุทธศาสตร์ (Strategy) เพื่อครองอำนาจนำในสนามการเมือง พร้อมต้องการค้นหาว่า พลวัตของฝ่ายตุลาการที่มีตำแหน่งแห่งที่ทับซ้อนกับกลุ่มพลังทางการเมืองอื่น ๆ ว่ามีการประกอบสร้างจิตสำนึกทางชนชั้นอย่างไร รวมไปถึงการมุ่งวิเคราะห์บทบาทของพวกเขาในฐานะปัญญาชนที่มีส่วนสำคัญในการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดในสนามกฎหมาย ด้วยหวังว่าข้อค้นพบจะช่วยขยายมุมมองต่อการทำความเข้าใจในข้อถกเถียงเกี่ยวกับกลุ่มทางการเมืองในฐานะผู้สนับสนุนระบอบตุลาการภิวัฒน์ ที่อาจเป็นกุญแจสำคัญในการอธิบายรากเหง้าของความขัดแย้งจากการกระทำเชิงรุกของฝ่ายตุลาการในคดีที่มีนัยทางการเมืองได้

วัตถุประสงค์การศึกษา

บทความนี้มุ่งอธิบายกระบวนการก่อรูปจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ของชนชั้นปัญญาตุลาการ รวมทั้งวิเคราะห์บทบาทของกลุ่มพลังทางการเมืองต่าง ๆ ในโครงสร้างความสัมพันธ์ทางชนชั้น ภายใต้กรอบยุทธศาสตร์การครองอำนาจนำของระบอบตุลาการภิวัฒน์ไทยภายหลังปี 2549

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การสังเคราะห์กรอบแนวคิดตั้งต้นจากข้อถกเถียงเกี่ยวกับนิยามของชนชั้นกลาง ซึ่งไม่สามารถกำหนดได้โดยไม่คลาดเคลื่อน แม้จะมีการนำเสนอไว้โดยใช้แนวคิดตำแหน่งแห่งที่ทางชนชั้น ซึ่งมีลักษณะขัดแย้งภายใน (Contradictory Class of Location) แต่ยังข้ามไม่พ้นข้อสรุปที่ว่า ชนชั้นเป็นสิ่งที่ไม่แน่ชัด และเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา จึงไม่สามารถระบุได้ว่า “แต่ละชนชั้นคือใครบ้าง” เราจึงค้นหาได้แค่เพียงร่องรอยทางชนชั้น ซึ่งมีลักษณะเป็นเส้นประ เพื่อที่จะทำให้เราเชื่อมโยงจุดย่อยแต่ละจุดเพื่อนำมาเป็นแนวทางการค้นหาชนชั้นในแต่ละบริบททางประวัติศาสตร์ว่า พวกเขาคือคนกลุ่มใดบ้าง* (อัสม่า หวังกุลหล้า, 2553, หน้า 18-59) เช่นเดียวกับข้อเสนอที่ว่า ชนชั้นกลางอาจต้องการนิยามในแบบตัดทอนสิ่งที่ไม่ใช่ออกไป เช่น การนิยามชนชั้นกลางในสังคมศักดินาว่า “พวกเขาไม่ใช่ศักดินาและก็ไม่ใช่ไพร่” ชนชั้นกลางจึงต้องเรียกเป็นกลุ่ม เพราะข้างในมีความหลากหลายและกระจัดกระจาย ทั้งความอนุรักษนิยมสุดขั้วมีแนวโน้มจะเข้าข้างนายทุน และมีใช้กำลังหลักในการเปลี่ยนแปลงสังคม (Ungpakorn, 2007, pp. 67-90)

ชนชั้นกลางจึงไม่เคยดำรงอยู่อย่างแท้จริง แต่เกิดจากผลพวงการต่อสู้และพลวัตทางชนชั้น ซึ่งไม่มีพรมแดนที่ชัดเจน และสัญลักษณ์ทางอำนาจเป็นเพียงตัวเลือกที่สามระหว่างความขัดแย้งสองขั้ว (Waquant, 1991, p. 57) แม้แต่การศึกษาในแง่มุมทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage) ชนชั้นกลางเป็นเพียงแนวคิดหนึ่งที่ใช้ประโยชน์ในการอธิบายได้บางประเด็น ดำรงอยู่ในสังคมหนึ่ง ๆ หรือไม่ก็ไม่สำคัญนัก ทว่าชนชั้นกลางไทยจัดแบ่งออกเป็น 2 ระดับ หนึ่ง คือ ระดับสากลที่เชื่อว่าชนชั้นกลางเกิดจากปัจเจกชนนิยมที่มีระดับการศึกษามากขึ้น จึงมีการจูงใจโดยคำตอบแทนและผลกำไรเพื่อขยับชนชั้น สองระดับ ท้องถิ่นที่เชื่อว่าชนชั้นกลางคือชนชั้นปกครองเดิม ขับเน้นเรื่องบุญญาบารมี สิทธิในการปกครองขึ้นอยู่กับการสะสมอำนาจ (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2536, หน้า 56) จากที่กล่าวมาข้อเสนอเรื่อง “ชนชั้นปัญญาตุลาการ” จึงต้องทำความเข้าใจการสร้างจิตสำนึกทางชนชั้นที่ก่อรูปขึ้นจากประสบการณ์จริง (Thompson, 1968) ซึ่งมีเพียงค้นหาต้นตอจากวัฒนธรรมของตัวสถาบันหรือปัจเจกบุคคล หากยังรวมถึงกระบวนการก่อรูปทางสังคม (Social Formation) การสังสมทุนเชิงสัญลักษณ์และการประกอบสร้างโลกทัศน์ทางอุดมการณ์ที่เชื่อมโยงกันระหว่างฝ่ายตุลาการกับกลุ่มพลังอื่น ๆ และครอบคลุมระหว่างพื้นที่โครงสร้างส่วนบน (Super

* งานชิ้นนี้นำเสนอว่าเป็นข้อเสนอแนะของสุชาย ตรีรัตน์ ผู้เชี่ยวชาญในด้านทฤษฎีมาร์กซิสม์

Structure) ที่เป็นอาณาบริเวณเกี่ยวกับสนามกฎหมาย เช่นเดียวกับพื้นที่โครงสร้างส่วนล่าง (Base Structure) ที่ว่าด้วยเรื่องเศรษฐกิจของชนชั้น

กรอบการวิเคราะห์จึงใช้แนวคิด “ทุน” (Capital) ของปีแอร์ บูดีเยอร์ (Pierre Bourdieu) ที่ชวนทำความเข้าใจกลไกการก่อรูปทางสังคมที่ประกอบด้วยทุนเศรษฐกิจ (Economic Capital) ทุนวัฒนธรรม (Cultural Capital) ทุนสังคม (Social Capital) และทุนเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Capital) เพื่อนำมาใช้ในการศึกษาว่า “ชนชั้นปัญญาตุลาการ” มีการสะสมทุนเหล่านี้อย่างไร เพื่อใช้ในการช่วงชิงตำแหน่งแห่งที่ใน “สนามกฎหมาย” (Legal Field) อันหมายถึงพื้นที่ทางสังคมที่มีระบบกติกาเฉพาะตัวและมีแรงผลักดันให้ผู้เล่นในสนามต้องแสวงหาความชอบธรรมในการดำรงอยู่ การอธิบายความสำคัญนี้ตั้งต้นจากช่วงการก่อรูปของ “กลุ่มก้อนอำนาจของฝ่ายตุลาการ” (Class Fraction) ในบริบทการรวมศูนย์อำนาจของรัฐธรรมนูญไทยก่อนการปฏิวัติสยาม 2475 จนล่วงเข้าสู่สภาวะการครองอำนาจนำ (Crisis of Hegemony) ของระบอบตุลาการภววิวัฒน์ในช่วงหลังปี 2549 โดยกลุ่มชนชั้นปัญญาตุลาการจะถูกวิเคราะห์ในฐานะหนึ่งกลไกของระบอบภายใต้ทฤษฎียุทธศาสตร์การครองอำนาจนำ (Strategic-relational Approach) ของ Bob Jessop ที่มองว่า รัฐมิใช่โครงสร้างตายตัว แต่เป็นสนามยุทธศาสตร์เชิงเลือกสรรซึ่งเอื้อให้กลุ่มอำนาจบางกลุ่มสามารถใช้รัฐเป็นเครื่องมือในการครองอำนาจนำ

เช่นกันกับการศึกษาบทบาทพวกเขาเพิ่มเติมในฐานะ “ปัญญาชน” (Intellectuals) ในแนวคิด Antonio Gramsci ซึ่งเสนอว่า ปัญญาชนไม่ใช่กลุ่มที่ดำรงอยู่อย่างแยกขาดจากสังคม หากแต่เป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างชนชั้น โดยแต่ละชนชั้นย่อมผลิตปัญญาชนของตนเองเพื่อทำหน้าที่ในการรักษาหรือเปลี่ยนแปลงระเบียบทางสังคมผ่านการทำ “สงครามความคิด” (War of Position) ที่เน้นการครอบงำเชิงอุดมการณ์ในโครงสร้างส่วนบน เช่น ระบบคุณค่า ความเชื่อที่สร้างความชอบธรรมให้กับอำนาจของชนชั้นนั้น ๆ Gramsci ยังได้แบ่งปัญญาชนออกเป็นสองลักษณะ หนึ่ง คือ ปัญญาชนที่ข้ามชนชั้นได้ (Traditional Intellectual) เป็นกลุ่มที่ดำรงอยู่ภายใต้ระเบียบเดิม โดยไม่ได้เสนอแนวคิดใหม่ที่ท้าทายอำนาจปกครอง และมักทำหน้าที่สนับสนุนอุดมการณ์ของระเบียบสังคมที่มีอยู่ ส่วนที่สอง คือ ปัญญาชนที่ยึดโยงกับชนชั้น (Organic Intellectual) เกิดขึ้นจากภายในชนชั้นหนึ่ง ๆ และทำหน้าที่เชื่อมโยงผลประโยชน์ของชนชั้นกับการต่อสู้ทางอุดมการณ์ โดยมีเป้าหมายในการเปลี่ยนแปลงสังคมให้เป็นไปในทิศทางที่สอดคล้องกับเจตจำนงของกลุ่มตนเอง คำถามสำคัญจึงอยู่ที่ว่าในสภาวะการครองอำนาจนำชนชั้นปัญญาตุลาการจะเลือกยึดโยงกับชนชั้นใด (Hoare & Sperber, 2015)

การสังเคราะห์ทฤษฎีร่วมกันเป็นข้อเสนอทางวิธีวิทยาในการอธิบายโครงสร้างที่มีความซับซ้อนเกาะเกี่ยวกันจากสถานะของคำว่า “ชนชั้น ปัญญาชน ฝ่ายตุลาการ” เพื่อศึกษาวิถีการก่อรูปทางสังคม ซึ่งมีพลวัตและเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง ไม่สามารถจำกัดการวิเคราะห์ได้ด้วยกรอบใดกรอบหนึ่ง ด้วยเหตุนี้การวิเคราะห์ “ชนชั้นปัญญาตุลาการ” ในงานนี้จึงมิได้หมายถึงการดำรงอยู่ของชนชั้นที่เป็นเอกภาพ

หากเป็นข้อเสนอเชิงแนวคิดที่ใช้ทำความเข้าใจร่องรอยทางชนชั้นและอำนาจเชิงสัญลักษณ์ของแวดวงตุลาการที่มีส่วนในการสร้างการครอบงำในสังคมจากการใช้อำนาจเชิงรุกในข้อพิพาทคดีทางการเมืองหลังการรัฐประหารในปี 2549

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษานี้ดำเนินการภายใต้แนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผ่านการศึกษางานเชิงเอกสาร (Documentary Research) เป็นระเบียบวิธีหลักในการสำรวจ “ร่องรอยทางชนชั้น” ในเชิงภววิทยาและญาณวิทยาเชิงวิพากษ์ (Critical Onto-epistemology) โดยเน้นการสืบค้นความหมายเชิงอุดมการณ์ที่ฝังอยู่ในพลวัตการสะสมทุน การคัดเลือกเอกสารอาศัยหลักการเชิงทฤษฎี (Theoretical Sampling) โดยพิจารณาจากความสัมพันธ์ของข้อมูลกับกรอบแนวคิด “ยุทธศาสตร์การครองอำนาจนำ” ซึ่งเป็นเป็นปริณิชนหลักในการศึกษา (Domain) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สะท้อนถึงพลวัตของการสะสมทุน และการก่อรูปจิตสำนึกทางชนชั้นอย่างเป็นระบบ พร้อมทั้งวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการตีความ (Interpretive Content Analysis) เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในระบอบตุลาการภิวัตน์ โดยมุ่งทำความเข้าใจการประกอบสร้าง “ชนชั้นปัญญาตุลาการ” ในฐานะกลไกของการครองอำนาจนำในบริบทการเมืองไทยร่วมสมัย

ผลการวิจัย

ในส่วนแรกเป็นการตอบคำถามที่ว่า “ชนชั้นปัญญาตุลาการ” มีการสะสมทุนและการก่อรูปจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์อย่างไร โดยงานศึกษาเชิงประวัติศาสตร์กระแสหลักจะมักอธิบายว่า แวดวงตุลาการไทยได้เข้าสู่ความทันสมัยตั้งแต่รัชกาลที่ 5 ผ่านกระบวนการรวมศูนย์อำนาจ (กิตติศักดิ์ ปรกติ, 2556, หน้า 43) และผู้พิพากษาไทยมีมาตรฐานเทียบเคียงชาติตะวันตก (แสง บัญเฉลิมวิภาส, 2552, หน้า 169) ขณะที่งานเชิงวิพากษ์ที่แม้จะได้แย้งหลักคิดดังกล่าว แต่ยังคงใช้กรอบเวลาทางประวัติศาสตร์แบบเส้นตรง* (Linear) ในการอธิบาย ดังเช่น งานสำคัญของกฤษณ์เพชร โสมณวัตร(2562) ที่ศึกษาการประกอบสร้างอัตลักษณ์ตุลาการในช่วง 2475-2516 และจาตุรงค์ สุทวาทน์ (2567) ที่ศึกษาความสัมพันธ์ทางอำนาจในจุดเริ่มแบบเดียวกัน แต่ศึกษาผ่านมโนทัศน์กลุ่มย่อยทางชนชั้น (Class Fraction) เคลื่อนสู่การเป็นกลุ่มทางประวัติศาสตร์จนถึงปี 2549 งานศึกษานี้จึงเสนอวิธีวิทยาที่ต่างออกไป โดยเน้นการมองให้เห็น “พลวัตของทุน” (Capital Dynamics) จึงมิได้มุ่งเล่าเรื่องแบบเรียงลำดับเหตุการณ์แบบเส้นตรง แต่

* ประวัติศาสตร์แบบเส้นตรง (Linear) คือ มุมมองที่ถือว่าประวัติศาสตร์ดำเนินไปตามลำดับเวลาอย่างต่อเนื่องและเป็นเส้นตรง มีจุดเริ่มต้น กึ่งกลาง และจุดสิ้นสุดที่ชัดเจน ซึ่งในสำนักมาร์กซิสต์วิพากษ์ว่าเป็นประวัติศาสตร์ในมุมมองของชนชั้นนำที่กำหนดอนาคตไว้ล่วงหน้า

จัดแบ่งโครงสร้างตามประเภทของทุน เพื่อตรวจสอบว่า ทุนแต่ละประเภทมีบทบาทอย่างไรในการหล่อหลอมจิตสำนึกทางชนชั้น (Class Consciousness)

Pierre Bourdieu ไม่ได้ให้ความสำคัญกับการเรียงลำดับทุน หากแต่ชี้ว่าทุนทางเศรษฐกิจ (Economy Capital) คือ ฐานที่สามารถสะสมและแปลงเป็นทุนอื่น ๆ ได้ง่ายที่สุด ซึ่งในบริบทนี้เราอาจเริ่มต้นจากการโต้แย้งว่า แรกเริ่มเดิมทีแวดวงตุลาการยังมิได้ดำรงสถานะนำทั้งทางการเมืองหรือแม้แต่ในทางเศรษฐกิจเช่นในปัจจุบัน เงินเดือนผู้พิพากษาอยู่ในระดับต่ำกว่าข้าราชการฝ่ายอื่น ขณะที่ระบบพิจารณาคดียังผูกติดกับความเชื่อแบบจารีต ไม่ได้รับการยอมรับจากนานาอารยประเทศ (กฤษณ์พชร โสมณวัตร, 2562) นอกจากนี้ยังเผชิญกับคำวิจารณ์ในแง่ลบ ทั้งความเกียจคร้าน ความขัดแย้งภายในระหว่างผู้พิพากษา ขาดความเชี่ยวชาญด้านภาษา เมื่อเกิดคดีที่เกี่ยวข้องกับชาวต่างชาติ ตลอดจนปัญหาค่าตอบแทนที่ต่ำกว่าข้าราชการในประเภทอื่น ๆ ส่งผลให้เกิดการลาออกของผู้พิพากษาเป็นจำนวนมาก ดังปรากฏในรายงานของกระทรวงยุติธรรมเมื่อปี 2446 ว่า “ผู้พิพากษานั้นได้รับเงินเดือนพอสมควรในขั้นต้นเดือนละ 240 บาท หรือปีละ 150 ปอนด์ แล้วขึ้นไปจนถึงเดือนละ 700 บาท หรือปีละ 480 ปอนด์ อย่างนั้นก็ดี ฝ่ายตุลาการที่ทำงานราชการเหมือนกันนั้นได้รับเงินเดือนมากกว่าฝ่ายตุลาการ แลตำแหน่งตุลาการนั้นมีเกียรติยศสูงกว่า ทั้งการนั้นก็ไม่มีใครเบื่อหน่ายด้วย เมื่อก่อน ๆ ผู้พิพากษาในเมืองไทย เขาเห็นว่าเป็นข้าราชการอันเลวทราม แลในเวลานี้ผู้พิพากษารู้สึกได้ว่า เขาเห็นว่าเปนน่าที่อันเลวชามนั้นค่อยคลายไปแล้ว คนดี ๆ ในเมืองนี้ก็ไปอยู่ที่กระทรวงมหาดไทยหรือฝ่ายตุลาการโดยมาก”^{*} (กฤษณ์พชร โสมณวัตร, 2562)

อำนาจของฝ่ายตุลาการได้ถูกยกระดับขึ้นผ่านระบบอุปถัมภ์ของกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ก่อนการปฏิวัติสยาม โดยมีการนำเสนอว่าพระองค์ คือ ศาสดาของนักกฎหมาย มีบทบาทในการปรับปรุงระบบกฎหมายไทย ในเชิงเศรษฐกิจพระองค์มีบทบาทในการปรับปรุงเงินเดือนของผู้พิพากษาและเสมียนผู้มีรายได้น้อย ทั้งการจัดหาคดีให้ทนายความ ตลอดจนการส่งนักกฎหมายไปศึกษาต่อต่างประเทศ (จักรปาณีสวัสดิ์สุทธิ, 2499, หน้า 74) ดังจะพบว่า การยกระดับทุนทางเศรษฐกิจได้ดำเนินควบคู่กันกับรูปแบบทุนทางวัฒนธรรม (Cultural Capital) ในช่วงปลายรัชกาลที่ 5 กรมหลวงราชบุรีฯ หลังจากจบการศึกษาพระองค์เข้าดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม มีบทบาทสำคัญในการปฏิรูประบบกฎหมายของสยามในสามด้านหลัก ได้แก่ (1) การจัดตั้งโรงเรียนกฎหมายและปรับระบบการศึกษากฎหมายให้เป็นสากล (2) การแก้ไขและปรับปรุงกฎหมายให้สอดคล้องกับบริบทสมัยใหม่ และ (3) การรวมกิจการศาลที่เคยกระจัดกระจายให้อยู่ภายใต้การกำกับของกระทรวงยุติธรรม จากบทบาทดังกล่าวจะสังเกตได้ว่า กลุ่มอำนาจที่พระองค์อุปถัมภ์มีแนวคิดทางนโยบายที่ออกนอกขนบวัฒนธรรมในขณะนั้น

^{*} สะกดตามต้นฉบับ

และองค์ความรู้ทางกฎหมายที่พระองค์รับมาก็มีส่วนทางกับนโยบายของในหลวง ร.5 เช่น ความขัดแย้งเรื่องระบบกฎหมายอาญาที่บังคับใช้ในรัฐ โดยกรมหลวงราชบุรีฯ ศรัทธาในระบบ Common Law ส่วนในหลวง ร.5 ทรงเห็นว่าระบบ Civil Law เป็นประโยชน์ต่อพระราชอำนาจมากกว่า (สมชาย ปรีชาศิลป์กุล, 2560, หน้า 141) ประกอบกับการที่พระองค์ทรงนิยมในความทันสมัยและมีทัศนะที่ค่อนข้างเสรีนิยม จึงมีการคบหากับกลุ่มปัญญาชนที่มีแนวคิดอันเป็นปฏิปักษ์กับราชสำนัก เช่น “เทียนวรรณ” ที่มีพฤติกรรมการวิพากษ์วิจารณ์ราชสำนัก ซึ่งมีใช้วิสัยปกติของสามัญชนยุคนั้น รวมถึงการคบหาสมาคมกับกลุ่มเจ้านายที่ไม่ต้องพระราชหฤทัยของในหลวง ร.5 เช่น หม่อมคัทธิน ที่เคยอภิเษกสมรสกับเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ อันเป็นเรื่องจารีตมิพึงกระทำในราชสำนักสยาม (ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ, 2549, หน้า 193-194)

ด้วยเหตุนี้ สถานะของฝ่ายตุลาการแม้จะมีบทบาทในวงราชการสูงขึ้น หากแต่หลักคิดทางตะวันตกที่รับมามีส่วนทางกับระบอบเก่า บทบาทนำของกรมหลวงราชบุรีฯ จึงเป็นที่ไม่ไว้วางใจเป็นผลทำให้ในหลวง ร.5 ทรงเตรียมการแต่งตั้งให้ “พระองค์เจ้าจุลธินทร” เข้ามามีบทบาทแทน ทั้งนี้ความขัดแย้งระหว่างกรมหลวงราชบุรีฯ กับกลุ่มราชสำนักถูกมองว่า ไม่ใช่ปัญหาส่วนบุคคล แต่เป็นความขัดแย้งเชิงโครงสร้างภายในระบอบ แม้ราชสำนักจะสามารถรวมศูนย์อำนาจได้สำเร็จ แต่กลุ่มชนชั้นนำยังคงมีลำดับชั้นและความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงทรัพยากร ซึ่งเป็นอำนาจของเสนาบดีเจ้ากระทรวงแต่ละคน (สายชล สัตยานุรักษ์, 2546, หน้า 28-29) ความขัดแย้งดังกล่าวไม่ได้มีลักษณะรุนแรง เพราะทุนทางวัฒนธรรมที่สูงขึ้นของกลุ่มอำนาจฝ่ายตุลาการยังเป็นเพียงองค์ประกอบเล็ก ๆ มิได้เป็นภัยคุกคามโดยตรงต่อระบอบ

แม้บทบาทเชิงปัจเจกของผู้นำอย่างกรมหลวงราชบุรีฯ จะลดลง แต่กระบวนการสะสมทุนที่ผ่านมามีทำให้ฝ่ายตุลาการมีฐานะมั่นคงยิ่งขึ้นภายในโครงสร้างอำนาจของรัฐ การปฏิวัติสยาม 2475 ในระยะต่อมากลายจุดเปลี่ยนสำคัญสู่การสถาปนารัฐประชาธิปไตยและเกิดรัฐธรรมนูญลายลักษณ์อักษรฉบับแรก (ศราวดี วิสาพรหม, 2559, หน้า 4-6) ผลที่ตามมา คือ การแผ่ขยายของแนวคิดกฎหมายตะวันตกแบบปฏิฐานนิยมที่ปฏิเสธกฎหมายธรรมชาติ การเปลี่ยนผ่านนี้ส่งผลให้ศาลหลุดพ้นจากสถานะเดิมในฐานะกระทรวงภายใต้พระราชอำนาจของสถาบันกษัตริย์กลายเป็นองค์กรตามรัฐธรรมนูญที่มีอำนาจอิสระจากฝ่ายบริหารและนิติบัญญัติ หากเป็นเพียงความอิสระที่เขียนไว้เท่านั้น ด้วยระบบกฎหมายจากตะวันตกของกรมหลวงราชบุรีฯ ถูกลดอิทธิพลลง ประกอบกับสมัยรัชกาลที่ 6 มีการปลูกฝังอุดมการณ์ทางจารีตอย่างหนักหน่วง ทำให้การปฏิบัติไม่ได้ส่งผลต่อโครงสร้างของแวดวงทางกฎหมายมากนัก (เกษณพัชร โสมณวัตร, 2562, หน้า 206-230) สอดคล้องกับข้อเสนอของนิธิ เอียวศรีวงศ์ และจรัญ โฆษณานันท์ ที่มองว่า คณะราษฎรไม่ได้แต่ดัดแปลงโครงสร้างของอำนาจตุลาการอย่างที่ควรจะทำ (จรัญ โฆษณานันท์, 2563)

เมื่อทุนทางวัฒนธรรมที่สั่งสมจากยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์สามารถรักษาสถานะตัวเองไว้ได้ในบริบทใหม่ของการปฏิวัติ ทำให้ฝ่ายตุลาการเคลื่อนเข้าสู่การสร้างทุนทางสังคม (Social Capital) ในการผสานเครือข่ายจากชนชั้นนำ 4 ฝ่าย (Party of Orders) ได้แก่ ราชสำนัก กองทัพ ศาสนา และผลิตซ้ำ

ผ่านแวดวงการศึกษา (จาตุรงค์ สุทวาทัน, 2567) ทิศทางสังคมในบางบริบทเกิดขึ้นจากความซับซ้อนทั้งปัจจัยภายนอกและเงื่อนไขของฝ่ายการเมือง ดังในช่วงรัฐบาลจอมพล ป. สมัยที่หนึ่งมีการเริ่มนำ “พระปรมาภิไธยของสถาบันกษัตริย์มาประทับไว้ในคำพิพากษา” แม้ไม่ได้สะท้อนถึงการคืนพระราชอำนาจหากแต่เป็นกลไกเชิงสัญลักษณ์ที่รัฐใช้เพื่อสร้างความชอบธรรมภายใต้บริบทของความไม่มั่นคงทางการเมือง และความขัดแย้งกับฝ่ายตรงข้ามในขณะนั้น (ปรีดี) รวมถึงการแสวงหาความนิยมจากประชาชนในภาวะสงคราม ความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันตุลาการกับสถาบันพระมหากษัตริย์จึงเริ่มผิ้วรากทางวัฒนธรรม เช่นกันกับประเพณี “เสด็จเหยียบศาล” ที่ดำเนินต่อเนื่องมายาวนานกว่า 130 ปี มีการเล่าขานว่าในหลวงรัชกาลที่ 9 เคยทรงประทับบัลลังก์พิพากษาคดีด้วยพระองค์เองใน “คดีลักไม้” (จาตุรงค์ สุทวาทัน, 2567) แม้จะสะท้อนถึงการได้รับความชอบธรรมจากสถาบันทางจารีต แต่กลับขัดแย้งกับหลักการ “The king can do no wrong” ที่พระปรมาภิไธยเป็นเพียงสัญลักษณ์ ซึ่งผู้ลงนามสนองพระบรมราชโองการต้องเป็นผู้รับผิดชอบทางนิติกรรมแทน (ปิยนุตร แสงนกกุล, 2553, หน้า 14)

เราจะเห็นแนวความคิดนี้จากทฤษฎีของนักพิพากษาค้นสำคัญ เช่น จรัญ ภักดีธนากุล อดีตศาลรัฐธรรมนูญ (2551-2563) เช่น การอธิบายว่า “เราถือกันว่าพระองค์ท่านเป็นตุลาการหมายเลข 1 นี่เป็นคำพูดแบบสื่อความหมายที่เข้าใจในหมู่พวกเรา นี่เป็นสิ่งที่ไม่มีสอนในโรงเรียนกฎหมาย แต่เป็นคำสอนของพระองค์ที่ชี้ให้เห็นว่าความยุติธรรมมาก่อนกฎหมายและอยู่เหนือกฎหมาย” (ปิปีชี นิเวศ, 2559) นอกจากนี้ ยังมีหลักการที่เกี่ยวข้องกับศาสนา ผ่านแนวคิดของท่านพุทธทาสภิกขุ (2449-2536) ที่มีบทบาททางการเมืองสูงทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยมีการตีความไว้สองแนวทางหลัก ได้แก่ (1) การเป็นปัญญาชนฝ่ายซ้ายจากความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับแกนนำคณะราษฎร และ (2) การเป็นปัญญาชนฝ่ายขวาจากทัศนะที่วิจารณ์ประชาธิปไตยและสนับสนุนแนวคิดที่ว่าประชาชนควรสำนึกบุญคุณต่อสถาบันกษัตริย์และเสนอให้ใช้หลักธรรมมาเป็นแนวทางปกครอง (วันพัฒน์ ยังมีวิทยา, 2560, หน้า 20) ซึ่งเป็นทิศทางเดียวกันกับงานทั้งในและนอกประเทศที่เสนอว่า “พุทธทาสเป็นเพียงปัญญาชนอนุรักษ์นิยม” (Jackson, 1988) และมีลักษณะไม่เป็นประชาธิปไตย มีแนวโน้มสนับสนุนระบอบการเมืองแบบเผด็จการอำนาจเบ็ดเสร็จ (ภิญญพันธุ์ พจนะลาวัณย์, 2554, หน้า 38) ข้อบ่งชี้ในความสัมพันธ์กับฝ่ายตุลาการ คือ การนำแนวคิดที่ผสมผสานศีลธรรมทางศาสนากับความเป็นตุลาการในอุดมคติ เพื่อยกระดับภาพลักษณ์ของผู้พิพากษาให้เป็น “ปูชนียบุคคลของโลก” ซึ่งเป็นมโนทัศน์ที่ท่านพุทธทาสภิกขุเรียกว่า “หลักตุลาการภิธรรม” โดยมีการชี้ว่านับตั้งแต่ช่วงหลัง พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา ตุลาการภิธรรมได้ถูกผู้พิพากษาหยิบมาใช้ในลักษณะครอบงำมีจุดเริ่มจากความสัมพันธ์ระหว่างท่านพุทธทาสและนายสัญญา ธรรมศักดิ์ ซึ่งดำรงตำแหน่งปลัดกระทรวงยุติธรรมในช่วงปี พ.ศ. 2499-2505 โดยมีนโยบายให้ผู้พิพากษาได้เป็นผู้พิพากษาจะต้องเข้ารับการอบรม “ตุลาการภิธรรม” ทุกคน (กฤษณ์เพชร โสมณวัตร, 2562)

การสะสมทุนทางสังคมเหล่านี้มิได้หยุดอยู่เพียงการอบรมเชิงวิชาชีพในระบบยุติธรรมเท่านั้น แต่ถูกผลิตซ้ำเป็นแก่นแกนของอุดมการณ์ผ่านการจัดการศึกษาทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยเฉพาะหลังจากยุคคณะราษฎรหมดอำนาจในปี 2490 ที่กลายเป็นทศวรรษการเอาคืนทางจารีต เมื่อผนวกรวมกับหลักคิดทางกฎหมายที่คณะราษฎรไม่ได้ปรับเปลี่ยนมากนัก ภาพรวมของการผลิตปัญญาชนทางกฎหมายไทยจึงมีลักษณะที่ถูกวิพากษ์ว่า “โรงเรียนกฎหมายตั้งแต่แรกเริ่ม (สมัย ร.5 ถึง ปัจจุบัน) ผลิตแต่เนติบริกรหรือนักเทคนิคทางกฎหมายที่รับใช้รัฐและระบบราชการเป็นหลักโดยขาดความเข้าใจต่อพลวัตของกฎหมาย ความเปลี่ยนแปลงของสังคม ผลิตแต่นักนิติอักษรศาสตร์ที่กฎหมายถูกอ่านสอน บังคับใช้ ด้วยความหมายตามลายลักษณ์อักษรเพียงอย่างเดียว โดยไม่สนใจต่อหลักการและความเป็นธรรมอันอยู่เบื้องหลัง” (ธงชัย วินิจจะกุล, 2563) เน้นการนำเสนอหลัก “ความเป็นไทย” (Thainess) อันหมายถึง การไม่เคร่งครัดต่อความเป็นสากล การให้ความหมาย ตีความตัวอักษรถูกยึดติดกับวัฒนธรรมความเชื่อที่เกิดขึ้นแต่โบราณ คำว่า หลักนิติธรรม, สยามวิธี, อเนกนิกรสโมสรสมมุติ หรือแม้แต่ความดีล้วนถูกผูกขาด (จาตุรงค์ สุทวาทัน, 2567) จนกล่าวได้ว่า การเคลื่อนไหวของทุน (เศรษฐกิจ, วัฒนธรรม, สังคม) ทำให้อุดมการณ์ทางกฎหมายและฝ่ายตุลาการมีบทบาทในสังคมมากขึ้น แต่การใช้อำนาจดังกล่าว การสั่งสมทุนจะต้องถูกแปรรูปให้กลายเป็นทุนทางสัญลักษณ์ (Symbolic Capital) ดังการอธิบายต่อไปนี้

อำนาจเชิงสัญลักษณ์ของชนชั้นปัญญาตุลาการ

ทุนทางสัญลักษณ์ (Symbolic Capital) คือ อำนาจที่เกิดจากการยอมรับและยกย่องจากสังคม สิ่งเหล่านี้ไม่ได้อยู่ในรูปของเงินหรือวัตถุ แต่ปรากฏเป็นเกียรติยศ ชื่อเสียง หรือภาพลักษณ์จากสาธารณะชน การวิเคราะห์จึงมุ่งนำเสนออำนาจเชิงสัญลักษณ์ใน 2 มิติ ได้แก่ (1) สัญลักษณ์เชิงบุคคล และ (2) อำนาจเชิงสัญลักษณ์ที่กระทำผ่านกลไกรัฐ

1. สัญลักษณ์เชิงบุคคล (Symbolic of Great Man) ภาพแทนในวงกฎหมายปัจจุบันก็ยังเด่นชัดอยู่ที่กรมหลวงราชบุรีฯ ในฐานะบิดาแห่งกฎหมายไทย แม้งานในเชิงวิพากษ์จะพยายามโต้แย้งผ่านหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ว่า การกำเนิดบิดาแห่งกฎหมายไทยถูกสร้างขึ้นด้วยเหตุผลทางการเมืองเป็นการนำคุณงามความดีของพระองค์มาพูดถึงในมิติเดียว เพื่อเหตุผลในการสร้างความศักดิ์สิทธิ์ในวงกฎหมาย และละเลยความขัดแย้งระหว่างพระองค์กับราชสำนักเกี่ยวกับแนวนโยบาย ทั้งยังเป็นคำถามอยู่ว่า เหตุใดคุณูปการจึงถูกยกย่องหลังจากพระองค์สิ้นพระชนม์ไปแล้วถึง 44 ปี (สมชาย ปรีชาศิลปกุล, 2560) แต่ด้วยความเป็นกระแสรองประเด็นเหล่านี้จึงไม่ถูกตั้งคำถามมากนัก สัญลักษณ์เชิงบุคคลจึงเห็นได้จากสถานะด้านเดียวของพระองค์จวบจนปัจจุบัน

ทั้งนี้ ยังมีอีกหนึ่งกรณีศึกษาที่สะท้อนอำนาจเชิงสัญลักษณ์ของฝ่ายตุลาการที่เรียกว่า “บรรพตตุลาการ” ซึ่งพวกเขามักมีบทบาท “คนดี” เป็นผู้ไกล่เกลี่ยความขัดแย้งในสถานการณ์วิกฤติที่ฝ่าย

การเมืองไม่สามารถหาทางออกได้ ฝ่ายตุลาการจึงได้รับโอกาสจากชนชั้นนำ โดยเฉพาะภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ที่นายสัญญา ธรรมศักดิ์ได้รับการพระราชทานแต่งตั้งเป็นนายกรัฐมนตรี ถือเป็นนักกฎหมายคนแรก ๆ ที่ดำรงตำแหน่งโดยวิธีการนี้ โดยเขาได้ให้เหตุผลในการแต่งตั้งครั้งนั้นว่า “...พระเจ้าอยู่หัวมีรับสั่งให้ผมเข้าเฝ้าฯ พระองค์ท่านกวักพระหัตถ์ให้ตามไปแล้วตรัสบอกว่า “ฉันจึงให้นายสัญญานะ” ไปออกทีวีเดี๋ยวนี้ สัญญากับประชาชนว่าจะมีรัฐธรรมนูญภายใน 6 เดือนและให้มีการเลือกตั้งอันบริสุทธิ แต่ขอร้องประชาชนนะขอให้สงบจากความเลือดและควันปืน” (สัญญา ธรรมศักดิ์, 2553, หน้า 5-6) มีการตีความว่า ด้วยภาวะสัญญาการทางการเมืองที่นำไปสู่การพิจารณาคดีจำนวนมาก และการต้องร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ภาวะลักษณะของนายสัญญา จึงถูกนำมาใช้เพื่อเสริมสร้างความชอบธรรมทางการเมือง ซึ่งสอดคล้องกับการวิเคราะห์หนังสืองานศพของข้าราชการตุลาการที่เสนอว่า นายสัญญามีอัตลักษณ์ของบรรพตูลาการครบทั้ง 4 คุณลักษณะ ได้แก่ ความเป็น “คนดี” (เชื้อสัจย ยุติธรรม และมีศรัทธาในพระพุทธศาสนา) “ผู้ดี” (สง่างามและมีมารยาท) “ผู้รู้” (อ้างว่ามีความรู้ด้านกฎหมายเหนือใคร) และ “ผู้จงรักภักดี” ด้วยการเป็นผู้พิพากษาที่ได้รับความนิยมสูงสุดจากวงการธุรกิจ นักวิชาการ และสถาบันพระมหากษัตริย์ กล่าวคือ ในมุมมองของสถาบันกษัตริย์เขาเป็นประธานองคมนตรี ในวงธุรกิจเขาเป็นประธานกรรมการบริษัทในเครือปูนซีเมนต์ไทย (กฤษณ์พชร โสมณวัตร, 2562, หน้า 83) ในวงปัญญาชนเขาได้รับการยอมรับจากสุลักษณ์ ศิวรักษ์ ผู้มีอิทธิพลในวงการสังคมศาสตร์ประเทศไทย (สุลักษณ์ ศิวรักษ์, 2545, หน้า 98-99) เหนืออื่นใดเขาถูกเรียกขานว่า “เปาปุ้นจิ้นเมืองไทย” (นรนิติ เศรษฐบุตร, 2548, หน้า 33) แม้การยอมรับในตัวนายสัญญาจะสอดคล้องกับอุดมคติประชาธิปไตยแบบไทยของชนชั้นนำในขณะนั้น แต่หากเทียบกับแนวคิดของธีรยุทธ บุญมี^{**} (2549) ที่เสนอว่า “สถาบันตุลาการเป็นสถาบันที่มีเกียรติภูมิ มีความเป็นอิสระ และห่างไกลจากผลประโยชน์ทางธุรกิจและอำนาจการเมือง” (ธีรยุทธ บุญมี, 2549) ซึ่งย้อนแย้งกับบทบาทประธานบริษัทในเครือปูนซีเมนต์ไทย (SCG) ซึ่งเป็นกิจการที่ถือหุ้นโดยชนชั้นนำราชสำนักและมีการรวมการบริษัท ซึ่งเป็นรัฐมนตรีกระทรวงการคลังในรัฐบาลของเขาเอง^{***}

อนึ่ง บทบาทของกรมหลวงราชบุรีฯ และนายสัญญาเป็นเพียงร่องรอยของการสะสมทุนของบรรพตูลาการ แต่เชื้อมูลของการเป็นปัญญาชนกฎหมายที่มีหน้าที่ในสงครามทางความคิด (War of Position) ในระบอบตูลาการวิวัฒน์ เราอาจสืบค้นต้นตอจากสิ่งที่เรียกว่า “เนติบริกร” ซึ่งเป็นคำนิยามปัญญาชนหรือกลุ่มบุคคลที่ให้บริการทางกฎหมายแก่ผู้มีอำนาจ โดยอาศัยความชำนาญเทคนิคทางกฎหมายที่ถูก

^{*} ดังเป็นที่น่าสังเกตว่า นักกฎหมายคนแรกๆ ที่ได้รับความไว้วางใจจากชนชั้นนำ คือ พระยามโนปกรณนิติธาดา ภายหลังการ “เกี้ยยเยี้ย” ระหว่างคณะราษฎรและฝ่ายราชสำนักหลังการปฏิวัติจนเป็นที่มาของรัฐธรรมนูญฉบับ 10 ธันวาคม 2475 และก็เป็นนักกฎหมายคนแรกในการละเมิดรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม

^{**} นำเสนอแนวคิด “ตูลาการวิวัฒน์” ให้เป็นที่รู้จักในช่วงปี 2549 ซึ่งจะมีการกล่าวถึงในหัวข้อต่อไป

^{***} บุญมา วงษ์สวรรค์ ระหว่างปี 2517-2519

ออกแบบให้ซับซ้อน ใช้ภาษาที่เข้าใจยาก และอำพรางเจตนาที่แท้จริง ทั้งนี้เพื่อให้กฎหมายมีความชอบธรรมในสายตาสาธารณชน (กมลวรรณ ชื่นชูใจ, 2563) โดยตั้งข้อสังเกตจากจุดเริ่มการรัฐประหาร จีกรัฐธรรมนูญครั้งแรกในปี 2490 ความชอบธรรมที่เกิดขึ้นมิได้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการบังคับใช้กฎหมายตามบทบัญญัติ แต่ความสำเร็จเกิดจากการสั่งสมทุนทางสังคม โดยเฉพาะปฏิบัติการทางกฎหมายที่ใช้อำนาจเชิงสัญลักษณ์ร่วมกับกองทัพและสถาบันกษัตริย์

จรัญ โฆษณานันท์ (2563)^{*} ชี้ว่าเหตุการณ์ครั้งนี้เกิดจากความร่วมมือของหลายภาคส่วน ได้แก่ กองทัพที่ลงมือยึดอำนาจ กรมขุนชัยนาทนเรนทรในฐานะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ที่ลงนามรับรอง และฝ่ายตุลาการ ซึ่งมีบทบาทผ่านคำพิพากษารับรองความชอบธรรมของรัฐประหารเป็นครั้งแรก (จรัญ โฆษณานันท์, 2563, หน้า 214-215) ขณะเดียวกัน เมื่อพิจารณาถึงบทบาทของสถาบันกษัตริย์ สุชิน ตันติสกุล อธิบายว่า ทรงมีท่าทีที่ชื่นชมต่อคณะรัฐประหาร เนื่องจากเห็นว่าผู้กระทำการมีความจงรักภักดี และสามารถยึดอำนาจได้โดยไม่เกิดการนองเลือด ปรากฏหลักฐานจากพระราชสาส์นลงวันที่ 25 พฤศจิกายน 2490 ความว่า “...ฉันรู้สึกพอใจยิ่งนักที่ทราบว่าเหตุการณ์ที่ได้บังเกิดขึ้นนี้มีได้เสียเลือดเสียเนื้อและชีวิตคนไทยด้วยกัน อนึ่งที่ได้บอกว่าทุก ๆ คนที่ได้ร่วมปฏิบัติการครั้งนี้ ตกลงแน่วแน่ว่าไม่ต้องการช่วงชิงอำนาจหาความดีใส่ตน เลยมีจุดประสงค์เพียงแต่จะให้รัฐบาลใหม่ที่เข้มแข็งได้มาบริหารราชการ ทำนุบำรุงประเทศไทยให้รุ่งเรืองและปลดเปลื้องความยุ่งยากที่บังเกิดขึ้นเฉพาะหน้าในบัดนี้ให้เบาบางลง ให้ประชาชนได้รับความสงบสุขร่มเย็นตามสมควรแก่สภาพและประเทศชาติได้รับการทำนุบำรุงให้เจริญ นั่นเป็นการแสดงให้เห็นในอุดมคติที่ยินดียิ่ง และเป็นความซื่อสัตย์ต่อประเทศชาติโดยแท้จริง เมื่อได้ยึดถืออุดมการณ์ดังกล่าวนี้มาปฏิบัติ นอกจากจะปรากฏไว้ในประวัติศาสตร์แล้ว ก็ยังมีตัวอย่างอันดีงามแก่ข้าราชการและประชาชนทั่วไปอีกด้วย ขอให้ทุกฝ่ายมือประสานงานกันด้วยดี เพื่อนำมาซึ่งความเจริญรุ่งเรืองแก่ประเทศชาติที่รักของเรา จะเป็นความพอใจสูงสุดของฉัน (สุชิน ตันติสกุล, 2557, หน้า 130)

แม้คำว่าเนติบริกรจะเกิดขึ้นหลังเหตุการณ์นี้กว่า 50 ปี แต่เมื่อค้นไปยังไปภายหลัง บทบาทของ “พระยาอรรณการิย์นิพนธ์” (สิทธิ จุณณานนท์) อดีตอธิบดีกรมอัยการ อาจถือเป็นเนติบริกรคนแรก ๆ ในประวัติศาสตร์การเมืองไทย โดยหลังการรัฐประหาร 2490 เขาเป็นหนึ่งในมันสมองผู้ร่างรัฐธรรมนูญฉบับใต้ตุ่มที่คณะรัฐประหารนำโดย พล.ท.ผิน ชุณหะวัณ เตรียมร่างเอาไว้ แล้วให้ น.อ.กาจ กาจสงคราม นำเอาไปซ่อนไว้ใต้ตุ่มเพื่อป้องกันไม่ให้ความลับรั่วไหล และเมื่อทำรัฐประหารสำเร็จคณะผู้ก่อการ

^{*} จรัญ โฆษณานันท์ ยังชวนวิเคราะห์เกี่ยวกับบทบาทผู้พิพากษาที่เกี่ยวข้องในคดี คือ พระยาเลขาณัติธรรมพิทักษ์ และพระยาลัดพลี ธรรมประคัลภ์ โดยบทบาททั้งสองมีส่วนการตัดสินคดีสำคัญหลายคดี เช่น คดีอาชญากรรมสงคราม (คำพิพากษาศาลฎีกา 2-4/2489) คดีรัฐประหาร 2490 (คำพิพากษาศาลฎีกา 45/2496) คดีสวรรคตในหลวง ร.8 (คำพิพากษาศาลฎีกา 1544/2497) โดยคดีความทั้งหมดนี้ล้วนถูกโต้แย้งว่า มีคำตัดสินอันขัดแย้งต่อหลักกฎหมาย และมีการเมืองขึ้นหลังคำพิพากษา โดยชี้ชวนให้มีการศึกษาวิจัยเพิ่มเติม (จรัญ โฆษณานันท์, 2563, หน้า 222)

จึงเอาออกมาจากตูมแล้วประกาศใช้เป็นรัฐธรรมนูญชั่วคราว ต่อมาเมื่อมีการร่างรัฐธรรมนูญถาวรฉบับปี 2492 พระยาอรรถการีย์นิพนธ์ก็ยังคงเป็นหนึ่งในผู้ร่วมร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ และหลังการทำรัฐประหารปี 2500 เขาได้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีกระทรวงยุติธรรมและต่อเนื่องยาวนานมาจนถึงปี 2512 ตั้งแต่รัฐบาล พจน์ สารสิน จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และจอมพลถนอม กิตติขจร ตามลำดับ” (อิติ สุวรรณทัต, 2563)

2. อำนาจเชิงสัญลักษณ์ของฝ่ายตุลาการที่กระทำผ่านกลไกรัฐ หากสัญลักษณ์เชิงบุคคล คือ ร่องรอยทางชนชั้นในการครอบครองทุนทางสัญลักษณ์ระดับปัจเจก อำนาจเชิงสัญลักษณ์ที่กระทำผ่านกลไกรัฐ คือ การจัดวางอุดมคติเหล่านั้นให้อยู่ในระดับโครงสร้างที่สถาปนาบรรทัดฐานความชอบธรรมเชิงสถาบัน เช่น คำวินิจฉัยของฝ่ายตุลาการในคดีในข้อพิพาททางการเมือง โดยในสภาวะการเปลี่ยนผ่านหลังการปฏิวัติ 2475 มีคดีสำคัญที่ยังเป็นข้อครหาว่า อำนาจตุลาการได้ถูกใช้โดยมีงทางการเมืองเป็นตัวชี้นำ ยกตัวอย่างเช่น การจัดตั้ง “ศาลพิเศษ” เพื่อพิจารณาคดีเกี่ยวกับการปฏิบัติต่อการปฏิวัติ เช่น คดีกบฏบวรเดช 2476 คดีกบฏนายสิบ 2478 และคดีกบฏ 2481 ซึ่งพบว่าผลจากคำพิพากษาทำให้มีการประหารชีวิต รวม 27 คน (ประหารจริง 18 คน) จำคุกตลอดชีวิต รวม 266 คน ถูกปล่อยตัว 53 คน (ภูธร ภูทะมน, 2521, หน้า 108-171) การใช้ศาลพิเศษเกิดเป็นข้อถกเถียงทั้งในมุมที่อธิบายว่า ศาลพิเศษอยู่ในฐานะการพิทักษ์การปฏิวัติ (ณัฐพล ใจจริง, 2556) และในมุมลบที่ว่า การจัดตั้งศาลพิเศษแท้จริง คือ ป่อนทำลายหลักการกฎหมายทั่วไป และกระบวนการยุติธรรม อีกทั้งยังอาจส่งผลต่อการออกกฎหมายย้อนหลังเพื่อลงโทษบุคคล (จรัญ โฆษณานันท์, 2563, หน้า 57-58)

ภายใต้ยุทธศาสตร์การครองอำนาจนำ ซึ่งคำว่า “ตุลาการภิวัตน์” (Judicialization of Politics) ถูกตีความใหม่ที่ไม่ใช่เพียงการกระทำเชิงรุกของฝ่ายตุลาการ งานของจาดุรงค์ สุทวาท (2567) ตั้งต้นนิยามนี้จากการวิเคราะห์คดีอาชญากรรมสงครามอันเป็นต้นธารทางประวัติศาสตร์ที่นำไปสู่การก่อตั้งศาลรัฐธรรมนูญในเวลาต่อมา ซึ่งมีลักษณะเฉพาะ คือ เป็นการพิจารณาการกระทำของผู้นำไทยในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง (จอมพล ป.) ซึ่งถูกกล่าวหาว่าร่วมมือกับญี่ปุ่นในการนำประเทศเข้าสู่สงคราม รัฐบาลในยุคนั้นนำโดยนายปรีดี พนมยงค์ มีข้อเสนอในการจัดตั้งศาลพิเศษขึ้น แต่ถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างหนักจากผู้แทนราษฎรที่เคยได้รับพิษผลดังกล่าว จึงเสนอให้ใช้อำนาจของศาลฎีกาเพื่อหลีกเลี่ยงข้อครหาว่าเป็นศาลที่ใช้เพื่อ “ชำระแค้นทางการเมือง” ประเด็นนี้นับว่าน่าสนใจอย่างยิ่ง เพราะในห้วงเวลาหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยเฉพาะในกรณีความสัมพันธ์ระหว่างสองผู้นำสำคัญของคณะราษฎรอย่างจอมพล ป. (จำเลย) และนายปรีดี พนมยงค์ ซึ่งเคยร่วมกันก่อการปฏิวัติมาด้วยกัน แต่ภายหลังเมื่อไทยเข้าร่วมสงครามในฐานะฝ่ายอักษะและแพ้สงคราม นายปรีดีได้ใช้บทบาทในขบวนการเสรีไทยต่อรองให้อิทธิพลของไทยได้รับการยอมรับและยุติสถานะผู้แพ้สงคราม ทำให้เขากลับมามีบทบาทนำทางการเมืองในช่วงการพิจารณาคดี จึงเป็นที่น่าสนใจว่าจะเป็นการเอาคืนหรือการช่วยมิตรสหายคนเก่า

เมื่อสภาผู้แทนราษฎรมีมติให้ศาลฎีกาเป็นผู้พิจารณาคดีนี้ แต่ในทางรูปธรรมการพิจารณาแทบไม่ต่างจากการใช้ศาลพิเศษที่เต็มไปด้วยข้อวิจารณ์เกี่ยวกับความเร่งรีบและแรงกดดันทางการเมือง แต่ผลของคำพิพากษาที่ศาลฎีกายกฟ้องจำเลยทั้ง 13 คน มิได้ตั้งอยู่บนพื้นฐานที่ว่า จำเลยกระทำความผิดหรือไม่ แต่เป็นเพราะการกระทำที่ถูกกล่าวหาว่าเกิดขึ้นก่อนมีการประกาศใช้กฎหมายใหม่ที่นำมาฟ้อง ซึ่งขัดกับมาตรา 61 ของรัฐธรรมนูญ ทำให้กฎหมายดังกล่าวกลายเป็นโมฆะตามหลักห้ามใช้กฎหมายย้อนหลัง แม้จอมพล ป. ที่แม้จะพ้นข้อกล่าวหาในทางนิติวิธี แต่หากมุ่งวิเคราะห์ประเด็นทางการเมืองจากหลักฐานที่บ่งชี้ออกมาภายหลังว่า ก่อนการพิจารณาคดีจอมพล ป. ได้เขียนจดหมายถึงนายปรีดีความว่า “...สำหรับตัวผม ผมพูดมามากแล้ว ถ้ามีผิดและรบกวนอาจารย์ก็ขอภัยด้วย ผมได้เขียนเล่า การปฏิบัติการต่อสู้ญี่ปุ่น และส่งไปทางประธานสภาฯ และให้เพื่อนฝูงอ่าน... มีความประสงค์อย่างเดียวจะช่วยให้เพื่อนฝูงไม่เป็นอาชญากรสงคราม รวมทั้งผมด้วยตามสัญญาตัญญาณของคนต้องป้องกันตน... อาจารย์ขอได้กรุณาแก้ผมในเรื่องนี้ด้วย เพราะถ้านิ่งไว้ คนไม่รู้เหตุผลการปฏิบัติของเรา ก็จะทำให้เป็นคนขายชาติอยู่ตลอดไป ชื่อเสียงก็จะเสีย ผมดีใจแล้วว่า ที่เรามาแล้วนั้น อย่างน้อยพระแก้วมรกตยังอยู่ ญี่ปุ่นไม่ชนเอาไปอย่างแห่งอื่น...” (จดหมายของจอมพล ป. ถึงนายปรีดี พนมยงค์) (ชานันท์ ยอดหงส์, 2564)

อย่างไรก็ดี งานศึกษานี้ไม่ได้มุ่งถกเถียงในเชิงนิติวิธี หากนำเสนอว่า ข้อตกลงหลังบ้านของอดีตนักปฏิวัติทั้งสอง คือ ต้นธารแบบแผนความร่วมมือในการใช้ตุลาการภิวัตน์เป็นกลไกเพื่อประโยชน์ทางการเมือง ดังเช่นหลักฐานการปลดนายสมักร สุนทรเวช^{๒๒} แต่สังคมไทยในระบอบเวลานั้นกลับมิได้แสดงออกถึงความตื่นตัวหรือเห็นพ้องกันในการดำเนินคดีอาชญากรสงคราม เหตุผลหนึ่งมาจากความคลุมเครือของคำว่า อาชญากรสงคราม และการเข้าร่วมสงครามของไทยในฐานะพันธมิตรญี่ปุ่นที่ถูกอธิบายว่าเป็นสิ่งที่ต้องทำเพื่อความอยู่รอดของชาติ มากกว่าจะถูกตีความว่ารัฐบาลจอมพล ป. นำพาประเทศเข้าสู่สงครามและพ่ายแพ้

^{๒๑} จดหมายถูกยืนยันจากบทสัมภาษณ์ของคุณหญิงละอียด (ภรรยาจอมพล ป.)

^{๒๒} “ในปี 2551 ในระหว่างการต่อต้านรัฐบาลของกลุ่มพันธมิตร เนื้อหาในโทรเลขวันที่ 3 กันยายน เปิดเผยให้ทราบว่าการบรรดาอัยการผู้สนับสนุนในหลวงภูมิพลจากหลายภาคส่วนมาร่วมประชุมที่บ้านของ “สิทธิ เสวตศิลา” และสิทธิก็เตรียมที่จะเสนอแผนจัดการ “สมักร สุนทรเวช” กับในหลวงภูมิพลในการเข้าเฝ้าของคณะองคมนตรีที่หัวหิน โทรเลขวันที่ 22 ตุลาคม 2551 ระบุถึงการรวมตัวที่บ้านของสิทธิอีกครั้ง คนที่มารวมตัวประกอบด้วย จำลอง ศรีเมือง, ชัยอนันต์ สมุทวณิช, สะพรั่ง กัลยาณมิตร และจรัญ ภักดีธนากุล... แผนการนี้สมักร จะถูกปลดโดยไม่ใช้กำลัง จะแก้ไขรัฐธรรมนูญให้นายกเป็นคนนอกได้... จะมีการปฏิรูปเพื่อขจัดอิทธิพลของทักษิณออกไป ดูเพิ่มใน จาตุรงค์ สุทวาทัน (2567) ปรากฏการณ์นิตรราษฎร์: ขบวนการทางอุดมการณ์กับผลสะท้อนทางการเมืองจากการได้กลับการครองอำนาจนำของระบอบตุลาการภิวัตน์. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์สาขารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร.

หลังปี 2490 เราจึงเห็นคดีในลักษณะเดียวกันตามมา เช่น การรับรองการรัฐประหารในคำพิพากษาศาลฎีกา 45/2496 ซึ่งเป็นผลจากคดียึดอำนาจในปี 2490 ที่เมื่อพิจารณาถึงเบื้องหลังทางการเมืองในคำพิพากษา มีตุลาการคนสำคัญ 2 ท่านที่เป็นพี่น้องกัน คือ เจ้าพระยาศรัทธาธรรมาธิเบศ (จิตร ณ สงขลา) และพระยามานวราชเสวี (ปลอด วิเชียร ณ สงขลา) ทั้งสองดำรงตำแหน่งองคมนตรี และมีบทบาทในกระบวนการยุติธรรมระดับสูง ซึ่งมีการตั้งข้อสังเกตว่า เจ้าพระยาศรัทธาธรรมาธิเบศ ดำรงตำแหน่งองคมนตรีตั้งแต่ปี 2495-2519 มีบทบาทสำคัญในคำพิพากษา ซึ่งพรรคประชาธิปัตย์ที่ท่านเป็นผู้ร่วมก่อตั้งได้รับประโยชน์โดยตรงจากการรัฐประหาร และน่าสังเกตว่าพรรคนี้ถือกำเนิดขึ้นในวันสถาปนาราชวงศ์จักรี อันสะท้อนถึงจุดยืนทางการเมืองที่ฝ่ายตุลาการใช้อำนาจเชิงสัญลักษณ์ที่ยึดโยงกับสถาบันกษัตริย์อย่างชัดเจน (จรัญ โฆษณานันท์, 2563, หน้า 222) อาจกล่าวได้ว่า คดีการเมืองในยุคหลัง 2475 อำนาจตุลาการในเชิงสัญลักษณ์ได้กลายเป็นกลไกที่ตอบสนองต่อพันธมิตรทางการเมืองในช่วงเวลาหนึ่ง กระบวนการยุติธรรมโดยเฉพาะในคดีที่มีเดิมพันทางการเมืองสูง ได้เผยให้เห็นร่องรอยของการจัดวางอำนาจที่เปิดโอกาสให้กลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเข้าสู่อำนาจ ทั้งการเข้าสู่อำนาจของพรรคประชาธิปัตย์พ่วงกับการกลับมารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของจอมพล ป. ในสมัยที่สอง

“กลุ่มคนที่อยู่ตรงกลาง” กับตำแหน่งแห่งที่ทางชนชั้นในสนามทางยุทธศาสตร์ของระบบตุลาการวิวัฒน์

ในส่วนนี้จะเป็นการตอบคำถามที่สองว่า “ชนชั้นปัญญาตุลาการ” ประกอบไปด้วยกลุ่มพลังทางการเมืองใดบ้างและมีความสัมพันธ์ทางชนชั้นอย่างไร ดังจะเห็นว่า การสั่งสมทุนทางสัญลักษณ์ที่ผ่านมัล้วนทิ้งร่องรอย (Trace) การต่อสู้ทางชนชั้นปรากฏเห็นทั้งในระดับปัจเจก (บรรพบุรุษ) และถูกทำให้มีพลังผ่านปฏิบัติการของกลไกรัฐจนกลายเป็น “จิตสำนึกทางประวัติศาสตร์” ที่พวกเขารับรู้และกำหนดตนเองในฐานะผู้ผลิตอุดมการณ์ทางกฎหมาย ภูมิทัศน์นี้มาพร้อมกับการขยายตัวของเศรษฐกิจในทศวรรษ 2500 ที่ทำให้โครงสร้างทางชนชั้นเปลี่ยนแปลงไป* เกิดอาชีพผู้บริหาร ข้าราชการ และพนักงานห้างร้านต่าง ๆ มีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างมากสอดคล้องกับการขยายตัวของสถาบันการศึกษาเพื่อรองรับตลาดแรงงานตามการพัฒนาเศรษฐกิจ ทำให้ทุนทางสัญลักษณ์ของฝ่ายตุลาการแผ่ขยาย จากเดิมที่ถูกนิยามในฐานะชนชั้นกระฎุมพี แต่ได้ผสมเข้ากับชนชั้นกลาง (Middle Class) มากขึ้น กลุ่มเหล่านี้ได้พัฒนาตนเองขึ้นเป็นปัญญาชนทำหน้าที่เป็นพลังทางสติปัญญาในการผลิตและเผยแพร่โลกทัศน์แบบจารีตอันหลอมรวมและทำให้สมาชิกในสังคมจำนวนมากยึดถือ หากจะลงลึกถึงการช่วงชิงพื้นที่ทางอุดมการณ์กฎหมาย (War of Position) โดยเฉพาะที่ผ่านมามีในปี 2475-2490 สนามทางกฎหมายเคยเป็นสังเวียนการขับเคี่ยวกันระหว่างนักกฎหมายอนุรักษนิยมที่มีสายสัมพันธ์กับชนชั้นนำในระบบเก่ากับนักกฎหมาย

* แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติในปี พ.ศ. 2504 ได้เกิดการส่งเสริมการลงทุนทำให้ภาคเอกชนเติบโต มีแรงงานรับเงินเดือนเพิ่มจำนวนจาก 1.63 ล้านคน ในปี พ.ศ. 2503 เป็น 2.6 ล้านคนในปี พ.ศ. 2513

ของฝ่ายคณะราษฎรที่ต้องการวางรากฐานให้กับระบอบใหม่ การต่อสู้แสดงออกผ่านการออกแบบตำรากฎหมาย และการกำหนดนิยามเพื่อตอบสนองจุดยืนเชิงอุดมการณ์ แม้ปัญญาชนฝ่ายคณะราษฎรมีอิทธิพลอยู่บ้างในช่วงแรก แต่ในเวลาเพียง 15 ปี สนามกฎหมายก็กลับกลายเป็นพื้นที่ของฝ่ายอนุรักษนิยมที่ยึดพื้นที่คืนจากการรัฐประหารฉีกรัฐธรรมนูญครั้งแรกในปี 2490 พวกเขาสามารถฟื้นตัวและได้กลับมาควบคุมโครงสร้างกฎหมาย พร้อมทั้งดัดแปลงกระบวนการยุติธรรมให้เอื้อต่อการรักษาอำนาจของชนชั้นนำเดิมได้สำเร็จ

หากวิเคราะห์ด้วยข้อเสนอของปิยบุตร แสงกนกกุลที่ว่า มนุษย์เมื่อเกิดมาแล้วมีชุดความคิดแบบโดยอ้อมสัมพันธ์กับบริบทสังคมและการเมืองในช่วงเวลานั้น จึงไม่แปลกที่ปีเกิดของกลุ่มที่ถูกเรียกว่าเนติบริกรในรุ่นต่อ ๆ มา เช่น วิษณุ เครืองาม (2494) บรรดาศักดิ์ อูรธรรมโณ (2497) ที่พวกเขาล้วนเติบโตและเรียนหนังสือในช่วง พ.ศ. 2510-2516 ซึ่งจะสัมพันธ์กับระยะที่ทุนทางสัญลักษณ์ของฝ่ายตุลาการลงหลักปักฐาน อันสืบเนื่องจากสายธารความคิดของ “บรรพตูลาการ” อย่างสัญญา ธรรมศักดิ์, ธาณินทร์ กรัยวิเชียร, อมร จันทระสมบุรณ์ (บิดานักกฎหมายมหาชน) รวมไปถึง มีชัย ฤชุพันธุ์ แม้การเกิดขึ้นของชนชั้นกลางจะทำให้ฝ่ายตุลาการและปัญญาชนทางกฎหมายขยายอิทธิพล แต่เมื่อพิจารณาภายในเงื่อนไขเชิงโครงสร้างและความเป็นไปได้ของยุทธศาสตร์ของรัฐในช่วงเวลานั้น ฝ่ายกองทัพมักเป็นเงื่อนไขหลักที่ถูกเลือก โดยหลังจากที่นักกฎหมายอย่างธานินทร์ กรัยวิเชียร ถูกแต่งตั้งเป็นนายกรัฐมนตรี เพื่อบรรเทาวิกฤติหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 แต่ด้วยปัญหาภัยคุกคามคอมมิวนิสต์ทำให้ฝ่ายกองทัพมีบทบาทสำคัญเหนือกลุ่มนักกฎหมาย บทบาทนี้สืบเนื่องตั้งแต่รัฐบาลพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ไปจนถึงพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ที่กินเวลานานกว่าหนึ่งทศวรรษ* แต่เหตุการณ์ที่กลายเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญ (Critical Juncture) ในฐานะจุดบรรจบของเวลาที่เป็นตัว “ลั่นไก” (Trigger) ให้โครงสร้างเกิดการจัดระเบียบใหม่ คือการถวายฎีกาถึงในหลวง ร.9 โดยนักวิชาการ 99 คน เพื่อให้พลเอกเปรมและกลุ่มทหารของท่านปลดระวางทางการเมืองในปี 2531 และยังมีการถกเถียงกันว่า การได้รัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณผ่านการเลือกตั้งก็ไม่สามารถสลัดอิทธิพลของกองทัพได้ เพราะโครงสร้างรัฐธรรมนูญปี 2521 ยังคงอยู่ แต่มันได้สะท้อนว่า เงื่อนไขทางยุทธศาสตร์ได้เปลี่ยนไป เพราะกองทัพหมดความชอบธรรมทางการเมือง ฝ่ายกฎหมายจึงกลายเป็นกลไกใหม่ที่ถูกใช้ในยุทธศาสตร์การครองอำนาจนำที่ถูกเรียกว่า “ระบอบตุลาการภิวัฒน์” (จาตุรงค์ สุทวาทัน, 2567) ดังจะเห็นได้ในระยะต่อมาว่า การยึดอำนาจโดยคณะ “รสช.” ที่ถูกต่อต้านโดย “มือบ่มมือถือ” กลายเป็นชนวนของเหตุการณ์นองเลือดพฤษภาทมิฬนำไปสู่การสร้างฉันทามติเพื่อปฏิรูปทางการเมืองในที่สุด

การปฏิรูปเริ่มด้วยการผลักดันให้มีการร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ แรงกระเพื่อมดังกล่าวส่งผลให้กลุ่มนักกฎหมายกลายมาเป็นผู้เล่นหลักในสนาม (Legal Field) เราจึงเห็นอิทธิพลทางความคิดของ

* การเมืองในช่วงระยะเวลาดังกล่าวถูกเรียกว่าประชาธิปไตยครึ่งใบ (Demi Democracy)

นักกฎหมาย โดยเฉพาะงานเขียนเรื่องโครงสร้างรัฐธรรมนูญในอนาคต (Constitutionalism) ของอมร จันทรสมบูรณ์ ที่เสนอให้มีกลไกตรวจสอบอำนาจของฝ่ายบริหารและฝ่ายนิติบัญญัติเป็นผลให้เกิดองค์กรอิสระ เช่น สำนักงานการตรวจเงินแผ่นดินและศาลรัฐธรรมนูญ (นันทวัฒน์ บรมานันท์, 2540, หน้า 1) ซึ่งในภายหลังองค์กรเหล่านี้ถูกตั้งคำถามอย่างมากในฐานะกลไกรัฐที่หนุนเสริมตุลาการภิวัตน์ในหลังปี 2549 อมรจึงได้กลายเป็นประธานโครงการศึกษาเพื่อการปฏิรูปรัฐธรรมนูญสำหรับประเทศไทย ถือเป็นยุคแห่งความเฟื่องฟูของนักกฎหมายมหาชน^{*} และช่วงต่อมาจึงเริ่มเกิดเป็นวรรคทอง “เรามั่นชนชั้นปัญญาตุลาการ”^{**} ทั้งนี้ การค้นหาร่องรอยทางชนชั้นปัญญาตุลาการโดยเฉพาะในบทบาทที่พวกเขามีส่วนในการสร้างสภาวะการครองอำนาจนำของระบอบตุลาการภิวัตน์ในช่วง 2531-2549 การอธิบายในข้างต้นยังคงจำกัดอยู่ที่ข้าราชการตุลาการและนักวิชาการกฎหมาย แต่ยังคงละเลยตัวแสดงที่มีส่วนหนุนเสริมตุลาการภิวัตน์ในฐานะ “สาวกอำนานิยม” (Authoritarian Followers) ด้วยเหตุนี้ผู้เขียนจึงนำเสนอตัวแสดงสำคัญ โดยจัดแบ่งการวิเคราะห์ออกเป็น 2 ประเด็น ดังนี้

1. ชนชั้นกลางในฐานะสาวกตุลาการภิวัตน์ ภายใต้เส้นเรื่องที่ทับซ้อนกันในปัจจุบันสำคัญ (Critical Juncture) ในทศวรรษที่ 2530 ที่คาบเกี่ยวระหว่างรัฐบาลพลเอกเปรมกับพลเอกชาติชายที่มีการทำนโยบายเปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้า การปฏิรูประบบประกันสังคม การขยายโครงการอีสานเทิร์นชิปบอร์ด และการดึงภาคเอกชนที่มีศักยภาพในการแข่งขันเข้ามามีบทบาทในการสร้างฐานคมนาคม ผลคือเศรษฐกิจได้เติบโตอย่างต่อเนื่องในอัตราร้อยละ 10 ต่อปีในช่วง พ.ศ. 2531-2536 (ภาวิ พงษ์เจริญ, 2563, หน้า 500-501) ทำให้ชนชั้นกลางมีจำนวนสูงขึ้นพร้อมทั้งเข้าไปมีบทบาททางการเมือง พลังของพวกเขาได้ปะทุออกมาเป็นความหวังต่อการพัฒนาประชาธิปไตยไทยในเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ ซึ่งถูกขนานนามว่าเป็น “มือบมือถือ”^{***} (อเนก เหล่าธรรมทัศน์, 2536, หน้า 61-119) ทำให้ชนชั้นกลางระยะนั้นกลายเป็น

* รายชื่อในคณะทำงาน พนม เอี่ยมเปรู, บุญศรี มีวงศ์อุโฆษ, วิษณุ วรัญญู, วรพจน์ วิศรุตพิชญ์, สุรพล นิธิไกรพจน์, สมคิด เลิศไพฑูรย์, กิตติภาคย์ ทวีศรี, พูนศักดิ์ ไวสำรวจ, เขียวชัย ณ นคร, รังสิกร อุปพงศ์ และนันทวัฒน์ บรมานันท์ ซึ่งมาจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง และมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ซึ่งภายหลังกลายเป็นนักกฎหมายที่มีบทบาททางการเมืองในระยะต่อมา

** คงจะเป็นการดีหากจะเป็นการนำประเด็นนี้ไปศึกษาเพิ่มเติมว่า ใครเป็นผู้นิพนธ์กลอนนี้ แต่วรรคทองดังกล่าวเคยถูกกล่าวถึงว่า เป็นการยกระดับ “ฐานันดรศักดิ์” ของฝ่ายตุลาการที่ยังคงเป็นไพร่ตติยศในอดีต สืบค้นเพิ่มเติมได้จากกระทู้ในเว็บไซต์พันทิป 7 สิงหาคม 2556 ในขณะที่ยานศึกษาประวัติศาสตร์กฎหมายไทยในระยะหลังไม่เคยมีหลักฐานของการนิพนธ์กลอนนี้ของกรมหลวงราชบุรีฯ มีเพียงการนำเสนอของเว็บติวสอบเนติบัณฑิตไทยที่นำเสนอการออกมายอมรับว่านายวิษณุ เครืองาม เป็นผู้นิพนธ์

*** จากการสำรวจของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทยต่อผู้ชุมนุมที่สนามหลวงในคืนวันที่ 17 พฤษภาคม พ.ศ. 2535 จำนวน 2,000 คน พบว่า ส่วนใหญ่มีภูมิหลังจากชนชั้นกลาง โดย 52% จบปริญญาตรี และ 14.5% สูงกว่าปริญญาตรี อาชีพส่วนใหญ่เป็นลูกจ้างภาคเอกชน ข้าราชการ และเจ้าของธุรกิจ (ราว 80%) ที่เหลือเป็นคนงานและ

ความหวังของประชาธิปไตย ทว่าข้อเสนอในระยะต่อมาชี้ว่า พวกเขานี้เองที่กลายเป็นฐานของกลุ่มคนเสื้อเหลืองที่ออกมาเคลื่อนไหวคัดง้างกับประชาธิปไตย ซึ่งมีความน่าสนใจที่ว่า วิถีทางเศรษฐกิจในปี 2540 คือ จุดเปลี่ยนสำคัญจากที่พวกเขาเคยได้เลื่อนสถานะอย่างรวดเร็วจากความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ แต่เมื่อเกิดวิกฤติพวกเขากลายเป็นผู้สูญเสียประโยชน์ ยกเว้นกลุ่มวิชาชีพที่มีสถานะมั่นคง (ธารินทร์ ตังสฤษดิ์สมบูรณ์ และนรชิต จิรภัทรธรรม, 2568, หน้า 129-151) มีหน้าข้าราชการในเวลาต่อมาประสบความสำเร็จจากการใช้นโยบายประชานิยม (De la Torre & Srisa-Nga, 2025) ทำให้เกิดชนชั้นกลางระดับล่างกลุ่มใหม่ (ฐานของคนเสื้อแดง) และกลายเป็นกลุ่มคนที่ออกมาเรียกร้องประชาธิปไตยหลังการรัฐประหารปี 2549 แทน ซึ่งหากอภิปรายชนชั้นกลางในแง่มุมที่กล่าวมา พวกเขาจึงมีตำแหน่งแห่งที่ซึ่งขัดแย้งภายใน โดยมีเงื่อนไขทางเศรษฐกิจในโครงสร้างส่วนล่าง (Base Structure) เป็นตัวกำหนด

ทว่าหากมุ่งวิเคราะห์พวกเขาในเงื่อนไขโครงสร้างส่วนบน (Super Structure) เราจะพบความสอดคล้องกันกับทุนทางสัญลักษณ์ของบรรพบุรุษการ (ผู้รู้ ผู้ดี คนดี ภักดี) และเครือข่ายทุนทางสังคม (ราชสำนัก ศาสนา การศึกษา) เริ่มจากงานของกาญจนาพร เขยอักษร (2565) ที่เสนอว่าชนชั้นกลางในขบวนการต่อต้านทักษิณใช้วาทกรรม “คนดีและความดี” ที่ได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาพุทธและขงจื้อ เช่นเดียวกับประจักษ์ ก้องกีรติ (2556) ที่ค้นพบว่า การนิยามความดีในขบวนการดังกล่าวผูกโยงไว้กับ “ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์” และใช้วิธีการอนารยะเพื่อขจัดอุดมการณ์คู่แข่งตรงข้ามที่เรียกว่า “การปฏิวัติคนหิว” กอปรกับการศึกษาของ ัญญณณภัทร์ เจริญพานิช (2566) เรื่อง “มหาบุรุษแห่งชุมชนศีลธรรม” ก็ได้อาศัยกรอบทฤษฎีแบบเดียวกันและศึกษาทั้งกลุ่มเสื้อเหลืองและเสื้อแดง โดยกลุ่มแรกใช้อุดมคติจากสถานะที่ละเมิดมิได้ของสถาบันกษัตริย์และบารมีของพุทธศาสนาในการขับเคลื่อน ขณะที่กลุ่มเสื้อแดงพวกเขาเชื่อในระบบตัวแทนและโกรธเคืองที่เมื่อเลือกผู้แทนไปแล้วกลับได้รับการปฏิเสธโดยอุดมการณ์ที่กล่าวมาได้ถูกหล่อหลอมจากหนังสือแบบเรียนและสถาบันการศึกษาในฐานะกลไกเชิงอุดมการณ์ในงานของนฤมล นิมนวล (2559) ข้อมูลในช่วงต้นทำให้สมมุติฐานของการเป็นสาวกของระบอบตุลาการวิวัฒน์ฉายภาพไปที่ชนชั้นกลางกลุ่มแรก ผู้ซึ่งเคยทั้งเรียกร้องประชาธิปไตยและสนับสนุนการรัฐประหาร

2. นักเรียน กลุ่มในช่วงต้นมีทั้งแรงงานคอปขาวที่ เป็นผู้เสียหายและข้าราชการ นายทุนที่ไม่ได้รับผลกระทบ แต่เมื่อล่วงเข้าสู่ช่วงปี 2549 พวกเขาพร้อมตัวกันออกมาชุมนุมอีกครั้งเพื่อต่อต้านรัฐบาลทักษิณ จนรัฐบาลทนแรงกดดันไม่ไหวนำไปสู่การยุบสภาเพื่อคืนอำนาจแก่ประชาชน แม้กระนั้นพวกเขาก็ยังคงไม่ยอมรับการยุบสภา เพราะฐานเสียงของชนชั้นกลางที่เติบโตจากรัฐบาลทักษิณมี

ชาวสลัม 10.2% และนักศึกษา 8.4% ด้านรายได้ 14.1% น้อยกว่า 5,000 บาทต่อเดือน 28.5% อยู่ระหว่าง 5,000-9,000 บาท 45.5% อยู่ระหว่าง 10,000-50,000 บาท และ 6.2% เกิน 50,000 บาทต่อเดือน (สังศิต พิริยะรังสรรค์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2536)

มากกว่า (กลุ่มคนเสื้อแดง) พวกเขาจึงสนับสนุนกลไกอื่น ๆ ที่ไม่ใช่ประชาธิปไตย โดยเฉพาะเมื่อเหล่าผู้พิพากษา ปัญญาชน นักกฎหมาย ผลิตซ้ำแนวคิดตุลาการวิวัฒน์เพื่อสนับสนุนการล้มรัฐบาล ก็เป็นพวกเขาอีกเช่นกันที่ออกมาสนับสนุน ดังมีการตั้งข้อสังเกตจากงานอื่น ๆ จากข้อสรุปที่ว่า ความบิดเบี้ยวในการบิดผันตุลาการวิวัฒน์เพื่อหวังผลทางการเมืองเกิดขึ้นจากการที่ชนชั้นกลางหลายส่วนมีการยอมรับส่งเสริม/สนับสนุน จนปฏิเสธไม่ได้ว่า โครงสร้างดังกล่าวมีฐานราก คือ ประชาชน (อรรถจักร สัตยานุรักษ์, 2559) สอดคล้องข้อเสนอก็คือว่า ตุลาการวิวัฒน์แบบไทยจะเกิดขึ้นได้ จะต้องมีการมีประชาชนกลุ่มหนึ่งทำการฟ้องคดี เพราะฝ่ายศาลจะไม่มีอำนาจได้เลยหากไม่มีผู้ฟ้อง ตัวแสดงเหล่านี้ถูกเรียกโดยรวมว่า “กลุ่มผู้ติดสอยห้อยตามตุลาการ” (Judicial Groupies) กล่าวคือ กลุ่มคนที่ใช้ช่องว่างของการเป็นพลเมืองดีด้วยการร้องเรียนคดีทางการเมืองเพื่อกดดันแก้งผู้เห็นต่าง จนคดีดังกล่าวอยู่ในอำนาจศาลและคำพิพากษาส่งผลเชิงบวกต่อกลุ่มทางการเมืองของพวกเขา และหลายกรณีพวกเขาได้รับแต่งตั้งในตำแหน่งสำคัญ (จาตุรงค์ สุทวาทัน และวีระ หวังสัจจะโชค, 2564)

หากสืบย้อนในคดียุบพรรคและตัดสิทธิทางการเมือง เราจะพบว่านักร้องเรียน คือ กลุ่มบุคคลหน้าเดิม ๆ จำกัดอยู่เพียงไม่กี่อาชีพ เช่น เอ็นจีโอ นักกฎหมาย ทนายความ ที่ล้วนเคยทำงานในภาคประชาสังคมมาก่อน และมีเส้นทางการเติบโตมาพร้อมกับ “มือบ่มมือถือน” ในช่วงเดียวกัน ถูกเรียกว่า “กลุ่มประชาสังคมของชนชั้นนำ” (Elite Civil Society) ที่ผนวกรวมระหว่าง เอ็นจีโอ คนชั้นกลาง และขบวนการทางสังคมที่น้อมนำนโยบายแบบบนลงล่าง (Phatharathananunth, 2006, p. 130) ซึ่งตอนหลังมีความขัดแย้งกับรัฐบาลทักษิณด้วยนโยบายที่พยายามให้เอกชนเข้าไปเป็นผู้ประกอบการในหมู่บ้าน ซึ่งขัดกับหลักคิดชุมชนนิยมของพวกเขา (เศรษฐกิจพอเพียง) จนมีคำพูดของทักษิณที่ว่า “ประชาสังคม คือ นายหน้าค้าความจน” ที่หมายถึง วิธีการของเอ็นจีโอ คือ การทำให้คนจนยอมรับความจนแบบทรงขึ้นเท่านั้น (वाद ะวี, 2563) พวกเขาจึงเป็นหนึ่งในกลุ่มผู้คนที่แทรกตัวอยู่ในมือบ่มมือถือนต่อเนื่องจนถึงขบวนการพันธมิตร ดังที่เห็นได้ชัดเจนจากบทบาทของศรีสุวรรณ จรรยา, ไพบุลย์ นิติตะวัน และเรืองไกร ลีกิจวัฒนะ

สรุปและอภิปรายผล

การสำรวจร่องรอยทางชนชั้นที่ผ่านมา ดังปรากฏเห็นแกนเรื่องจากการสะสมทุนของฝ่ายตุลาการจนเคลื่อนเปลี่ยนเป็นทุนทางสัญลักษณ์ จนวิถีมองโลก (Hegemonic Idealism) ดังกล่าวเริ่มแผ่ขยายในช่วงหลังปี 2490 และลงหลักปักฐานมาพร้อม ๆ กับวิถีทางการผลิตที่เปลี่ยนไป (Mode of Production) ก่อให้เกิด “ชนชั้นกลาง” ในช่วงหลังปี 2500 หากพิจารณาการก่อรูปทางสังคม (Social Formation) จนเข้าสู่จุดเปลี่ยนสำคัญ (Critical Juncture) ในยุทธศาสตร์การครองอำนาจในปี 2549

1. **ชนชั้น (Classed)** การศึกษากลุ่มคนที่อยู่ตรงกลางในวิถีการผลิต โดยเฉพาะแนวคิดของ Wright มักประสบปัญหาว่า เป็นการนิยามชนชั้นโดยเป็นการจัดแบ่งด้วยสถานะ ยิ่งเมื่อชื่อว่า “ชนชั้นปัญญาตุลาการ” ย่อมถูกคาดหมายว่าคือ กลุ่มข้าราชการตุลาการที่กระทำการเชิงรุกด้วยตุลาการภิวัฒน์ แต่การใช้แนวคิดทุนของ Boudier ทำให้เห็นภาพในมุมของการก่อรูปของพวกเขาว่ามีการสะสมทุนอย่างไร ผ่านการต่อสู้ทางชนชั้นทั้งในเชิงเศรษฐกิจและพื้นที่ทางอุดมการณ์ โดยการต่อสู้ระหว่างนักกฎหมายเริ่มมีให้เห็นตั้งแต่ก่อนการปฏิวัติในบทบาทของกรมหลวงราชบุรีฯ กับฝ่ายราชสำนัก และชัดเจนขึ้นหลังการปฏิวัติในช่วง 2475-2490 ซึ่งกระทำในรูปการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิด (War of Position) ทั้งการบัญญัติคำนิยาม สร้างวาทกรรม โดยเฉพาะขอบเขตเรื่องพระราชอำนาจของสถาบันกษัตริย์ในระบบใหม่ (ณัฐพล ใจจริง, 2556) โดยเป็นการปะทะระหว่างนักกฎหมายสำนักรัฐธรรมนูญนิยมสายคณะราษฎรที่จบจากฝรั่งเศสและมีอำนาจในช่วงต้นการปฏิวัติกับสำนักจารีตประเพณี (สำนักอังกฤษ) ที่มักเป็นชนชั้นนำในระบบเก่าและมีตำแหน่งในศาลยุติธรรมหรือเนติบัณฑิตยสภาเป็นส่วนใหญ่ (เกษณพัชร โสมณวัตร, 2562, หน้า 300) และเมื่อกลุ่มแรกพ่ายแพ้ อุดมการณ์ทางกฎหมายจึงเคลื่อนที่ต่อภายใต้การสร้างทุนทางสังคมที่เป็นการสานสัมพันธ์ทั้งจากสถาบันกษัตริย์ กองทัพ พุทธศาสนา และผลิตซ้ำโลกทัศน์เหล่านี้ผ่านกลไกทางการศึกษา ซึ่งทำให้เห็นว่า อำนาจเชิงสัญลักษณ์ของพวกเขามีได้เกิดขึ้นจากการกำหนดสถานะแบบช่วงชั้นหรืออาชีพ แต่เป็นผลจากปฏิสัมพันธ์การก่อรูปทางชนชั้น

2. ปัญญา (Intellectuals) พลวัตการต่อสู้ในช่วงต้นทำให้เกิดเป็นจิตสำนึกทางชนชั้นว่า ใครคือ
พันธมิตรและใครคือศัตรู เมื่อวิธีการผลิตที่เปลี่ยนไปทำให้เกิดปัญหาชนและนักกฎหมายที่เป็นคนชั้นกลาง

คณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

มากขึ้น การเกิดขึ้นของกลุ่มคนตรงกลางนี้ยังไม่ได้มีสำนักทางอุดมการณ์ของชนชั้นตนเอง เนื่องจากอุดมการณ์เสรีนิยมของคณะราษฎรพ่ายแพ้ ปัญญาชนที่มีบทบาทนำจึงหยิบยืมวิธีการมองโลกแบบชนชั้นนำสืบต่อมา สอดคล้องกับข้อเสนอที่ว่า “คนชั้นกลางจึงเป็นเพียงพลังอนุรักษ์นิยมและส่วนขยายของชนชั้นนำกับนายทุน” (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2536) แม้จะมีการนำเสนอว่า ปัญญาชนหลังทศวรรษ 2500 จะมีบทบาทในการผลักดันประชาธิปไตยโดยเฉพาะในเหตุการณ์ 14 ตุลา 2516 หากแต่มีข้อค้นพบในระยะต่อมาว่าอุดมการณ์ที่ใช้ในการเรียกร้องประชาธิปไตยกลับเป็นการใช้อำนาจเชิงสัญลักษณ์ของสถาบันกษัตริย์ในการขับไล่เผด็จการทหาร เช่น การนำพระราชหัตถเลขาของในหลวง ร.7 ความว่า “ข้าพเจ้ามีความเต็มใจที่จะสละอำนาจอันเป็นของข้าพเจ้าอยู่แต่เดิมให้แก่ราษฎรโดยทั่วไป แต่ข้าพเจ้าไม่ยินยอมยกอำนาจทั้งหลายของข้าพเจ้าให้แก่ผู้ใด คณะใดโดยเฉพาะเพื่อใช้อำนาจนั้นโดยสิทธิขาด และโดยไม่ฟังเสียงอันแท้จริงของประชาราษฎร...”* (ประจักษ์ ก้องกีรติ, 2556)

ข้อความนี้ถูกพิมพ์เป็นใบปลิวที่นายธีรยุทธ บุญมี แกนนำนักศึกษาในขณะนั้นเดินแจกจ่าย และต้องมิลืมว่า นายธีรยุทธคนเดียวเท่านั้นก็เป็นผู้เสนอแนวคิดตุลาการภิวัตน์เพื่อแก้ไขวิกฤติในปี 2549 มีหน้าซ้ำเมื่อกลไกตุลาการภิวัตน์ถูกนำไปใช้อย่างแพร่หลาย ตัวเขาเองได้ออกมายอมรับความผิดพลาดในภายหลังว่า “ทหารไม่ควรใช้ตุลาการภิวัตน์มาเล่นการเมือง ด้วยการใช้อำนาจหมายเอาผิคนการเมืองฝ่ายตรงข้ามและคนคิดต่างมั่วซั่วไปหมด เพราะเป็นการสร้างความขัดแย้งมากกว่าแก้ปัญหา” (ธีรยุทธ บุญมี, 2562) สัญลักษณ์การต่อสู้เพื่อประชาธิปไตยแบบ 14 ตุลา จึงข้ามไม่พ้นเพดานความคิดแบบชนชั้นนำเมื่อหันมามองปัญญาชนกฎหมายจึงไม่ได้มีลักษณะแตกต่างกลุ่มคนในข้างต้น สอดคล้องกับงานศึกษาที่ว่า พวกเขาเป็นปัญญาชนที่ข้ามชนชั้นได้ (Traditional Intellectuals) โดยมีการสร้างคำอธิบายทางกฎหมายที่สื่อความหมายในทางประชาธิปไตยแบบไทยที่ยึดโยงอำนาจไว้กับชนชั้นนำในสังคม (จาตุรงค์ สุทวาทัน และวีระ หวังวัจจะโชค, 2567)

อย่างไรก็ดี ปัญญาชนในความหมายของกรัมซมิได้จำกัดอยู่ที่นักวิชาการหรือวัดจากระดับการศึกษา หากหมายถึงใครก็ตามที่สามารถสร้างการนำทางความคิด โดยอิทธิพลของปัญญาชนปรากฏชัดจากจุดเปลี่ยนสำคัญจากการยื่นฎีกาของกลุ่มปัญญาชน 99 คน ในปี 2531 ข้อเสนอแตกต่างจากแนวคิดอื่น ๆ ที่เน้นไปที่ช่วงหลังเหตุการณ์พฤษภา 2535 ซึ่งชี้ว่ากองทัพถูกผลักดันจากการเมือง และอยู่ภายใต้การกำกับของราชสำนัก (เกษียร เตชะพีระ, 2556) แม้ผู้เขียนเห็นด้วยกับข้อเสนอดังกล่าว แต่การถวายฎีกาของกลุ่มนักวิชาการในปี 2531 มาพร้อมกับสิ่งที่เรียกว่า “ภาคประชาชน” โดยรายชื่อผู้ร่วมถวายฎีกาครอบคลุมทั้งปัญญาชนรายนัลลิสต์ นักกฎหมาย นักรัฐศาสตร์ ฝ่ายซ้าย เอ็นจีโอ และเทคโนโลยี การรวมตัวนี้เสมือนการเป็นยุทธศาสตร์แบบใหม่ (Strategy) โดยชี้ให้สถาบันกษัตริย์เป็นสัญลักษณ์

* สกัดตามต้นฉบับ

เพื่อผลักดันกองทัพออกจากการเมือง (ชั่วคราว) กรณีการพยายามเข้าสู่อำนาจที่ล้มเหลวของพลเอก “สุจินดา คราประยูร” ยิ่งเป็นเครื่องยืนยัน ประกอบกับเมื่อในหลวง ร.9 ทรงทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยความขัดแย้ง ในเหตุการณ์พฤษภาทมิฬทำให้สถานะพระราชอำนาจลดหย่อนเห็นการเมือง (ธงชัย วินิจจะกูล, 2562) รัฐไทยจึงเดินหน้าไปสู่การปฏิรูปด้วยรัฐธรรมนูญที่เปิดทางสู่การพัฒนาเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่ (Neoliberalism) ดังปรากฏในมาตรา 81* ซึ่งเป็นผลโดยตรงจากแรงผลักดันของกลุ่มปัญญาชนในชั้นทามตินี้

3. ตุลาการ (Judicial) ยุทธศาสตร์การครองอำนาจนำที่แม้จะเข้าใจได้ว่า ฝ่ายตุลาการ คือ กลไก ที่ถูกเลือกเพื่อจัดการวิกฤติทางการเมือง แต่งานศึกษาที่ผ่านมาทำให้ความสำคัญในเชิงนิติวิธี (ซึ่งก็สำคัญ) และสรุปว่า เป็นผลมาจากผู้พิพากษาถูกกล่อมเกลாதางอุดมการณ์และพวกเขาคิดคำนวณผลได้ผลเสียในเชิงปัจเจก หากงานชิ้นนี้นำเสนอว่า การทำลายชั้นทามติของปัญญาชนในข้างต้นโดยรัฐบาลทักษิณ จึงทำให้เกิดตุลาการภิวัตน์ คือ การตอบโต้ที่เป็นผลรวมของเครือข่าย “ชนชั้นปัญญาตุลาการ”

อาจกล่าวได้ว่า การเกิดขึ้นของกระแสปฏิรูปการเมืองด้วยรัฐธรรมนูญฉบับปี 2540 ทำให้กลุ่มปัญญาชนนักกฎหมายมีความโดดเด่น เช่นเดียวกับรัฐบาลทักษิณที่ประสบความสำเร็จอย่างสูงกว่กว่าที่นั่ง จากการเลือกตั้งครั้งแรก 248 ที่นั่งและครั้งที่สอง 377 จาก 500 ที่นั่ง ทว่าก็ทำให้ความสัมพันธ์ในองค์ประกอบทางการเมืองค่อย ๆ เปลี่ยนไป ทั้งการส่งมอบนโยบายที่มุ่งแก้ไขแรงงานนอกระบบในเขตเมือง เกษตรกรคนจนในชนบทภาคเหนือและภาคอีสาน ทำให้เอ็นจีโอ ชนชั้นกลางทั้งในกรุงเทพฯ และหัวเมืองต่อต้านเขา เช่นกันกับการเพิกเฉยต่อหลักสิทธิมนุษยชนในกรณีนโยบายปราบปรามยาเสพติด ซึ่งทำให้เกิด “การฆ่าตามอำเภอใจ” โดยระหว่าง 3 เดือนมีการวิสามัญฆาตกรรมประชาชนไปประมาณ 2,800 ราย (De la Tore & Srisa-Nga, 2025, p. 175) นอกจากนี้รัฐบาลทักษิณทำการการปราบปรามขบวนการทางสังคมด้วยการเผชิญหน้าด้วยความรุนแรงใน 4 พื้นที่สำคัญ หนึ่ง การสร้างเขื่อนปากมูล สอง การสร้างโรงไฟฟ้าหินกรูด สาม การสร้างโรงไฟฟ้าบ่อนอก และสี่ โครงการสร้างท่อก๊าซไทยมาเลเซีย โดยที่สัญญาณแตกหัก คือ การได้กลับพระราชดำรัสในวันที่ 25 เมษายน 2549 ด้วยคำว่า “ผู้มีบาปมีนอกรัฐธรรมนูญ” ซึ่งต่อมา 3 เดือนก็ถูกรัฐประหาร 2549 (วาด ระวี, 2563) ทำให้ทหารเริ่มเข้าสู่การเมืองอีกครั้งโดยเริ่มเห็นสัญญาณจากวาทกรรมต่าง ๆ เช่น “จ๊อกก็กับเจ้าของม้าของพลเอกเปรม” และหลักฐานการวางแผนที่บ้านของนายปีย์ มาลากุลที่นำไปสู่ตุลาการภิวัตน์

ดังจะเห็นว่า ยุทธศาสตร์การครองอำนาจนำของระบอบตุลาการภิวัตน์เกิดขึ้นในฐานะของการสิ้นสุดลงของชั้นทามติของกลุ่มปัญญาชนในปี 2531 โดยการที่ฝ่ายกองทัพหันกลับมาเป็นกลไกทางการเมืองด้วยการรัฐประหาร และทำให้การเมืองหลังเหตุการณ์ดังกล่าวแบ่งออกเป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายที่เคยเสียผลประโยชน์จากรัฐบาลทักษิณและฝ่ายที่ออกมาต่อต้านการรัฐประหารที่เรียกว่า “การเมืองเหลือง

* มาตรา 81 นี้ ปรากฏในรัฐธรรมนูญฉบับปี 2540

และแดง” สอดคล้องกับงานของเก่งกิจ (2549) ที่ตั้งข้อสังเกตว่า การจัดระเบียบวิธีการปกครองมีเงื่อนไขที่เปลี่ยนไป มีการต่อต้านกลไกต่าง ๆ ที่พยายามควบคุมอำนาจจากมวลชนที่สนับสนุนรัฐบาลทักษิณ ทำให้สถานะอันสูงส่งของกลุ่มชนชั้นนำและชนชั้นกลางตลอดจนสถานะเหนือการเมืองของสถาบันกษัตริย์ องคมนตรี และราชวงศ์ถูกท้าทายจากคนเสื้อแดงหลายกลุ่ม (เก่งกิจ กิติเรียงลาภ, 2549, หน้า 307) ฝ่ายตุลาการจึงกลายเป็นกลไกชิ้นใหม่ที่สร้างการครอบงำผู้คนจากอำนาจเชิงสัญลักษณ์

กล่าวได้ว่า การสั่งสมอำนาจเชิงสัญลักษณ์ตั้งแต่ยุคบรรพตูลาการล่วงมาถึงปี 2549 ฝ่ายตุลาการเป็นสถาบันที่แทบจะไม่เคยถูกลดทอนในด้านความศักดิ์สิทธิ์ ดังข้อเสนอที่ว่า “ศาลเมื่อเปรียบเทียบกับนักการเมืองแล้ว ศาลยิ่งดูดีกว่าหลายเท่า คำว่าศาลเป็นกลางและอิสระมีอยู่ทั่วไปทั้งบัญญัติไว้ในตัวบท การสอนในสาขานิติศาสตร์ จนรับรู้กันทั่วไป เช่นนี้แล้วศาลตัดสินอย่างไรก็ต้องเชื่อจริงอยู่ที่ศาลอิสระจากนักการเมือง แต่ไม่ได้อิสระในทางอุดมการณ์และไม่ได้ปฏิเสธทุนทางเศรษฐกิจ รวมถึงไม่ได้อิสระต่ออำนาจทางการเมืองที่ไม่ได้มาจากการเลือกตั้ง (ปิยนุตร แสงนกกุล, 2562, หน้า 32) ดังมีการตั้งข้อสังเกตว่าในช่วงการปฏิวัติ 2475 ที่ไม่ได้สถาปนาอุดมการณ์ทางกฎหมายแบบใหม่ (ศราวุฒิ วิสาพรม, 2559) หรือแม้แต่การบอกว่า คณะราษฎรพยายามจะทำแต่พายุแพ้ว (จาตุรงค์ สุทวาทัน, 2567) ทำให้แวดวงนิติศาสตร์มีปัญหาด้านการตีความที่ยึดติดมาจากระบบเก่า งานศึกษานี้เห็นด้วยในประเด็นกล่าว หากแต่เมื่อเข้าสู่สภาวะการครองอำนาจนำที่ปิยนุตร เรียกว่า “การตีความแบบแหกคอกถึงชั้นล้มรัฐบาล ล้มการเลือกตั้ง และทำลายรัฐธรรมนูญได้ หากจะสรุปเพียงว่าเมื่อเกิดข้อพิพาทในคดีทางการเมือง ศาลจะวินิจฉัยไปตามอุดมการณ์ที่รับมาจากจารีต ก็อาจจะเกินกำลังหากไม่มีการเกื้อหนุนจากฝ่ายอื่น ๆ” (ปิยนุตร แสงนกกุล, 2562, หน้า 32) เช่นกันกับข้อเสนอที่ว่า นักกฎหมายไทยที่รับใช้คณะรัฐประหารไม่ได้มีจุดยืนทางนิติปรัชญาหรืออุดมการณ์จากสำนักใด ๆ แต่เข้าไปเพื่อแสวงหาผลประโยชน์และอำนาจ (วรเจตน์ ภาคีรัตน์, 2564) สิ่งเหล่านี้ชี้ว่า การกระทำเชิงปัจเจกของฝ่ายตุลาการเป็นเพียงยอดภูเขาน้ำแข็ง แต่การเป็นระบอบจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อมีผู้คนเชื่อในอำนาจเชิงสัญลักษณ์ของแวดวงตุลาการ ยินยอมพร้อมใจในการเป็นสาวก ยอมออกมาชุมนุมต่อต้านศัตรูทางการเมือง มีผู้ร้องเรียนคดีให้เข้าสู่อำนาจศาล มีองค์กรอิสระส่งเรื่องต่อ มีนักวิชาการสร้างคำอธิบายสนับสนุน มีกลไกรัฐคอยกดปราบผู้เห็นต่าง และมีผู้ชี้ขาด คือ ฝ่ายตุลาการ ซึ่งถูกเลือกจากคณะรัฐประหาร คำวินิจฉัยที่ออกมาจึงเป็นความชอบธรรมจนกว่าจะมีผู้ท้าทาย

กล่าวโดยสรุป “ชนชั้น ปัญญา ตุลาการ” เกิดขึ้นจากพลวัตการปฏิสัมพันธ์ในการต่อสู้ทางชนชั้นซึ่งมีการสำรวจร่องรอยการก่อรูปจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์จากข้าราชการฝ่ายตุลาการในช่วงก่อนการปฏิวัติสยาม 2475 พวกเขาเริ่มในการสะสมทุนทั้งในเชิงเศรษฐกิจ ทุนทางวัฒนธรรม และสร้างเครือข่ายทุนทางสังคมร่วมกับกลุ่มพลังอื่น ๆ เช่น กลุ่มราชสำนัก กลุ่มกองทัพ และกลุ่มทางศาสนา โดยการสั่งสมทุนดังกล่าวได้ถูกแปลงเป็นทุนทางสัญลักษณ์ (Symbolic Capital) เพื่อช่วงชิงพื้นที่

ทางอุดมการณ์กับกลุ่มอำนาจของคณะราษฎร ทั้งที่แสดงออกทางสัญลักษณ์ของปัจเจกในรูปของ “บรรพตสุลาการ” และถูกทำให้มีพลังผ่านปฏิบัติการของกลไกรัฐ มีผลให้อุดมการณ์กฎหมายแบบเสรีนิยมของคณะราษฎรจางหายไปพร้อมกับการรัฐประหารในปี 2490 หลังจากนั้น พวกเขาจึงผลิตซ้ำองค์ความรู้ที่ยึดโยงมาด้วยกลไกทางการศึกษาและเริ่มลงหลักปักฐานในช่วงทศวรรษ 2500 คู่ขนานไปกับการเกิดขึ้นของคนชั้นกลางในสังคม

ภูมิทัศน์ในช่วงต้นทำให้กลุ่มคนเหล่านี้แทรกตัวอยู่ในสถาบันทางสังคมต่าง ๆ ทั้งในรูปของนักวิชาการ ข้าราชการ และภาคแรงงาน ด้วยความที่พวกเขาเป็นเพียงปัญญาชนที่ข้ามชนชั้นได้ (Tradition Intellectuals) ที่ยังไม่สามารถผลิตโลกทัศน์ทางอุดมการณ์ให้แก่ชนชั้นตนเอง พวกเขาจึงหยิบยืมวิธีคิดและวัฒนธรรมการมองโลกมาจากชนชั้นนำมาเป็นแบบแผน แม้กลุ่มคนเหล่านี้จะเข้าไปมีบทบาทผลักดันระบอบประชาธิปไตยทั้งในเหตุการณ์ 14 ตุลา 2516 และพฤษภาทมิฬในปี 2535 แต่ก็ข้ามไม่พ้นการขับเคลื่อนได้เพดานทุนทางสัญลักษณ์แบบจารีต และเมื่อพลวัตยุทธศาสตร์ทางการเมืองเปลี่ยนไป พวกเขาจึงหันมาสนับสนุนการรัฐประหารในปี 2549 อันแสดงถึงตำแหน่งที่ทางชนชั้น ซึ่งมีลักษณะขัดแย้งภายใน (Contradictory Class of Location)

อย่างไรก็ดี การรัฐประหารโดยกองทัพกลายเป็นยุทธศาสตร์ที่ผิดพลาด เพราะเกิดการต่อต้านโดยมวลชนกลุ่มใหญ่ที่สนับสนุนรัฐบาลทักษิณ กลไกของฝ่ายตุลาการจึงถูกใช้บนเงื่อนไขเพื่อสร้างความชอบธรรมต่อการจัดตั้งรัฐบาลใหม่ คำวินิจฉัยยุบพรรค ตัดสิทธิทางการเมือง และล้มการเลือกตั้งจึงสามารถครอบงำสังคมได้ด้วยอำนาจเชิงสัญลักษณ์ของตัวสถาบันและการสนับสนุนจากฐานมวลชนในฐานะสาวกอำนาจนิยม ด้วยเหตุนี้ “ชนชั้นปัญญาตุลาการ” จึงมีความหมาย 2 ลักษณะ หนึ่งคือ กลุ่มพลังทางการเมืองแบบอนุรักษนิยมที่มีความสัมพันธ์ทางชนชั้นในลักษณะเอกภาพเชิงซับซ้อน (Complex Unity) โดยมีตำแหน่งแห่งที่ทางชนชั้นซึ่งโน้มเอียงไปทางชนชั้นนำ ด้วยถูกครอบงำผ่านอำนาจเชิงสัญลักษณ์ของฝ่ายตุลาการที่ได้รับการหล่อหลอมโดยปัญญาชนอนุรักษนิยม และสอง คือ เป็นเพียงอุดมคติของอำนาจนำ (Hegemonic Idealism) ที่ถูกหล่อหลอมโดยทุนทางสัญลักษณ์ของบรรพตสุลาการที่ถูกผลิตซ้ำโดยปัญญาชนอนุรักษนิยม และเป็นหนึ่งในกลไกของยุทธศาสตร์การครองอำนาจนำ

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กมลวรรณ ชื่นชูใจ .(2563). *ความคิด “ปีศาจ”: นิติราษฎร์, พรรคอนาคตใหม่, กับการสร้างการเมืองแห่งความหวัง*. วารสารนิติสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 13(2), 87-119.
- กฤษณ์พชร โสมณวัตร.(2562). *การประกอบสร้างอำนาจตุลาการไทยในสังคมสมัยใหม่*. วิทยานิพนธ์นิติศาสตร์ดุสิตบัณฑิต, สาขาวิชาประวัติศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

- กาญจนาพร เขยอักษร. (2565). "คนดี" และ "ความดี" ในทางการเมืองไทย: การต่อสู้ทางความหมาย ทางการเมืองระหว่าง 2549 – 2557. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการปกครอง, คณะรัฐศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- กิตติศักดิ์ ปกติ. (2556). การปฏิรูประบบกฎหมายไทยภายใต้อิทธิพลยุโรป. วิทยุชน.
- เก่งกิจ กิตติเรียงลาภ. (2558). ปัญหาชนชั้นกลางในทฤษฎีมาร์กซิสต์กับมโนทัศน์ "ตำแหน่งแห่งที่ทางชนชั้นซึ่งมีลักษณะขัดแย้งภายใน" รวมบทความ 50 ปี สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- เก่งกิจ กิตติเรียงลาภ. (2549). การเมืองว่าด้วยการต่อสู้ทางชนชั้นประเทศไทยจาก พ.ศ. 2535 – พ.ศ. 2549. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต, สาขาวิชารัฐศาสตร์, คณะรัฐศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เกษียร เตชะพีระ. (2556). โจทย์ทางการเมืองที่เปลี่ยนไปในสองทศวรรษจากพฤษภา 35 ถึงปัจจุบัน. วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร, 10(1), 1-37.
- จรัญ โฆษณานันท์. (2563). นิติปรัชญา: หลักนิติธรรม สภาวะยกเว้น และปฐมบทแห่งคำพิพากษาแนวรัฐประหารนิยม-ตุลาการวิวัฒน์. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- จาทรงศ์ สุทวัน และวีระ หวังสัจจะโชค. (2567). "ปรากฏการณ์นี้ร้าย" กับผลสะท้อนทางการเมืองจากระบอบตุลาการวิวัฒน์หลัง พ.ศ. 2549 – 2563". วารสารสังคมศาสตร์ปริทรรศน์, 3(1), 96-111.
- จาทรงศ์ สุทวัน. (2567). ปรากฏการณ์นิติราษฎร์ขบวนการทางอุดมการณ์กับผลสะท้อนทางการเมืองจากการได้กลับการครองอำนาจนำของระบอบตุลาการวิวัฒน์หลังปี 2549. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, สาขาวิชารัฐศาสตร์, มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- จาทรงศ์ สุทวัน และวีระ หวังสัจจะโชค. (2564). แนวคิดนักกฎหมายแบบอนุรักษ์นิยม: การตีความรัฐธรรมนูญด้วยกรอบแนวคิดปัญญาชน. วารสารเศรษฐศาสตร์การเมืองบูรพา, 9(1), 10-31.
- ชานันท์ ยอดหงส์. (2564). หลังบ้านคณะราษฎร: ความรัก ปฏิวัติ และการต่อสู้ของผู้หญิง. ศิลปวัฒนธรรม ญัฐพล ใจจริง. (2556). ขอฟันไฟในฝันอันเหลือเชื่อ: ความเคลื่อนไหวของขบวนการปฏิวัติสยาม. (พ.ศ. 2475-2500). ฟ้ายั่วกัน.
- ธงชัย วินิจจะกุล. (2563). นิติรัฐอภิสิทธิ์และราชานิติธรรม: ประวัติศาสตร์ภูมิปัญญา ของ Rule by Law แบบไทย (No. 167280). คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ธงชัย วินิจจะกุล. (2562). ประชาธิปไตยที่มีกษัตริย์อยู่เหนือการเมือง (พิมพ์ครั้งที่ 2). ฟ้ายั่วกัน.
- ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ. (2549). ความคิดทางการเมืองของไพร่กระฎุมพีแห่งกรุงรัตนโกสินทร์. มติชน.
- ธัญญ์ณภัทร์ เจริญพานิช. (2566). มหาบุรุษแห่งชุมชนศีลธรรม : วัฒนธรรมอำนาจนิยมและอารมณ์เชิงวัฒนธรรมไทย. สมมติ.

- ธารินทร์ ตังสิดิทธิสมบุรณ์ และนรชิต จิรสิทธิ์ธรรม. (2568). ความคิดทางการเมืองของชนชั้นกลางไทย การเป็นประชาธิปไตย และบททดลองนำเสนอวิกฤติทางเศรษฐกิจปี 2540 ในฐานะจุดเปลี่ยนสำคัญ. *วารสารเศรษฐศาสตร์การเมืองบูรพา*, 13(1), 129-151.
- ธิตี สุวรรณทัต. (2563). เติบโตกับรัฐธรรมนูญไทย. วันที่ค้นข้อมูล 14 กรกฎาคม 2568 , เข้าถึงได้จาก <https://www.naewna.com/politic/columnist/46258>
- ธีรยุทธ บุญมี. (2562, 24 ตุลาคม). การบรรยายพิเศษเรื่อง “ประชาชน พรรคการเมือง ทหารติดกับดักก่อวิกฤตใหม่ประเทศไทย” ในวาระรำลึก 46 ปี ของประวัติศาสตร์ 14 ตุลาคม 2516. วันที่ค้นข้อมูล 14 กรกฎาคม 2568 , เข้าถึงได้จาก <https://prachatai.com/journal/2019/10/84882>
- ธีรยุทธ บุญมี.(2549). *ตุลาการภิวัตน์*. วิญญูชน.
- นรนิติ เศรษฐบุตร. (2548). *สัญญาฉบับประชาธิปไตย*. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- นฤมล นิมนวล (2559). การเมืองในแบบเรียนชั้นมัธยมศึกษาของไทยระหว่างปี พ.ศ. 2503-2551. *วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต, คณะรัฐศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*.
- นันทวัฒน์ บรมานันท์.(2540). *ถกรัฐธรรมนูญ 2540*. บริษัท พี เพรส จำกัด.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2536). *วัฒนธรรมชนชั้นกลาง ในสังคม พริยะรังสรรค์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร (บรรณาธิการ), ชนชั้นกลางบนกระแสประชาธิปไตยไทย. ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2555). *พิพากษ์ศาล*. มติชน.
- ปิปีชี นิวส์. (2559, 8 ตุลาคม). ในหลวง ร.9 : “ตุลาการหมายเลข 1” กับ “แสง”แห่ง วิกฤต รธน. 2549. วันที่ค้นข้อมูล 14 กรกฎาคม 2568, เข้าถึงได้จาก <https://www.bbc.com/thai/thailand-41541993>
- ประจักษ์ ก้องกีรติ. (2556). *และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ: การเมืองวัฒนธรรมของนักศึกษาและปัญญาชนก่อน 14 ตุลาฯ (พิมพ์ครั้งที่ 2)*. ฟ้ายเดียวกัน.
- ปิยนุตร แสงนกกุล. (2553). *ในพระปรมาภิไธย ประชาธิปไตย และตุลาการ*. สำนักพิมพ์โอเพ่นบุ๊ก.
- ปิยนุตร แสงนกกุล. (2562). *ศาลรัฐประหาร : ตุลาการ ระบอบเผด็จการ และนิติรัฐประหาร*. ฟ้ายเดียวกัน.
- ผาสุก พงษ์ไพจิตร. (2550). *รัฐประหาร – ประชาธิปไตยกับเศรษฐศาสตร์การเมืองว่าด้วยประชานิยม*. ใน *ณรงค์เพชรประเสริฐ (บรรณาธิการ), ก้าว (ไม่) พ้นประชานิยม: แสวงหาประชาธิปไตย*. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ภิญญพันธ์ พจนนลาวัณย์. (2554). 70 ปี พ.ร.บ. คณะสงฆ์ 2484 อ่านกฎหมายเก่านั่งคุยกับคณะนิติราษฎร์. วันที่ค้นข้อมูล 14 กรกฎาคม 2568, เข้าถึงได้จาก <https://prachatai.com/journal/2011/10/37394>

ภูธร ภูมะน. (2521). ศาลพิเศษ พ.ศ. 2476 พ.ศ. 2478 และ พ.ศ. 2481. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาประวัติศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ภูริ พวงศ์เจริญ. (2563). การเมืองการปกครองไทย: พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ (พ.ศ. 2475 - 2540). คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

วรเจตน์ ภาคีรัตน์. (2564). ประวัติศาสตร์ความคิดนิติปรัชญา (พิมพ์ครั้งที่ 2). สำนักพิมพ์อ่านกฎหมาย.

วัชรพล พุทธรักษา. (2557). บทสำรวจความคิดทางการเมืองของอินโดนีโอ กรัมซี. สมมติ.

วันพัฒน์ ยังมีวิทยา. (2560). พุทธศาสนกับการให้ความชอบธรรมต่ออุดมการณ์แห่งรัฐไทย. วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, 13(1), 181-224.

วาด ระวี. (2563). โอลด์รอยัลลิสต์ตาย. สมมติ.

ศราวณี วิสาหม. (2559). ราษฎรสามัญหลังวันปฏิวัติ 2475. มติชน.

สมชาย ปรีชาศิลปกุล. (2560). เมื่อตุลาการเป็นใหญ่ในแผ่นดิน: รวบรวมความว่าด้วยตุลาการภิวัตน์ ตุลาการพันธุ์ และตุลาการธิปไตย. บัณฑิต.

สัญญา ธรรมศักดิ์. (2553). ภายาคติจิตประภัสสรของผู้พิพากษา. วิทยุชน.

สายชล สัตยานุรักษ์. (2546). สมเด็จพระยามะยาดำรงราชานุภาพ: การสร้างอัตลักษณ์ “เมืองไทย” และ “ชนชั้นนำของชาวสยาม”. มติชน.

สุชิน ตันติกุล. (2557). รัฐประหาร พ.ศ. 2490. มติชน.

สุลักษณ์ ศิวรักษ์. (2545). คำไว้อาลัย อ.สัญญา ธรรมศักดิ์. วารสารเสถียรธรรม, 12(52), 98-99.

แสง บุญเฉลิมวิภาส. (2552). ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย. วิทยุชน.

หลวงจักรปาณิสต์วิสุทธิ. (2499). เรื่องของเจ้าพระยามหิธรที่ระลึกในพระราชพิธีพระราชทานเพลิงศพ (ลออ ไกรฤกษ์) ณ วัดเทพศิรินทร์, วันที่ 15 พฤศจิกายน พ.ศ. 2499.

อรรถจักร สัตยานุรักษ์. (2559). อนาคตสังคมไทยภายใต้อำนาจตุลาการ. วารสารนิติสังคมศาสตร์, 9(1), 60-81.

อัสมา หวังกุล. (2553). บทบาททางการเมืองของชนชั้นกลางไทยในขบวนการพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยภายใต้ระบอบทักษิณ. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต, คณะรัฐศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (2536). มื้อบมือถือ: ชนชั้นกลางและนักธุรกิจกับพัฒนาการประชาธิปไตย. มติชน.

OHMS Law Tutor. (2568). สอบเนติบัณฑิตไทย. วันที่ค้นข้อมูล 14 กรกฎาคม 2568, เข้าถึงได้จาก https://ohmslawtutor.com/?fbclid=IwY2xjawL1IWxleHRuA2FibQIxMABicmlkETFCs1R1S3FUN05mbmp5c2pqAR6el0ggdGFdIAvaNWbz9tgTKN7ZasHvzOiBSlj0cl7zkViSTvQr-sZu1NMCGQ_aem_oUAlfgrQU4lqtjCUdR-IWg

ภาษาอังกฤษ

- Althusser, L. (1971). Ideology and ideological state apparatuses (Notes towards an investigation). In *Lenin and Philosophy and Other Essays* (pp. 127–186). New Left Books.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* (pp. 241–258). Greenwood.
<https://doi.org/10.4324/9780203411017-19>
- Carchedi, G. (1989). Classes and class analysis. In E. O. Wright (Ed.), *The debate on classes* (pp. 105-126). Verso.
- De la Torre, C., & Srisa-Nga, T. (2025). *Global populism*. Illumination.
- Giddens, A. (1979). *Central problems in social theory: Action, structure and contradiction in social analysis*. Red Globe Press. <https://doi.org/10.1007/978-1-349-16161-4>
- Hoare, G., & Sperber, N. (2015). *An introduction to Antonio Gramsci: His life, thought and legacy*. Bloomsbury Academic.
- Jackson, P. (1988). *Buddhadasa: Theravada Buddhism and modernist reform in Thailand* (2nd ed.). Silkworm Books.
- Jessop, B. (2004). The gender selectivities of the state: A critical realist analysis. *Journal of Critical Realism*, 3(2), 207-237. <https://doi.org/10.1558/jocr.v3i2.207>
- Phatharathananunth, S. (2006). *Civil society and democracy: Social movements in north-eastern Thailand*. NIAS.
- Thompson, E. P. (1968). *The making of the English working class*. Pelican Books.
- Ungpakorn, G. (2007). *A coup for the rich: Thailand's political crisis*. Workers Democracy Publishing.
- Wacquant, L. J. D. (1991). Making class: The middle class(es) in social theory and social structure. In S. G. McNall, R. F. Levine, & R. Fantasia (Eds.), *Bringing class back in: contemporary and historical perspectives* (pp. 39-64). Westview Press.
- Wright, E. O. (1985). *Classes*. Verso.